

Cumhuriyet Dönemi Hadisleri Anlama ve Yorumlama Çalışmaları: Haydar Hatipoğlu'nun İbn Mâce Şerhi ve Şerh Metodu

Mustafa MERCAN

Kur'an Kursu Öğreticisi, Diyanet İşleri Başkanlığı, Konya/Türkiye, mustafamercan180@gmail.com,
<https://orcid.org/0000-0002-9053-5257>

Araştırma Makalesi

Süreç

Geliş Tarihi: 14.12.2025

Kabul Tarihi: 03.04.2026

İntihal: Bu makale, en az iki hakem tarafından incelendi ve intihal içermediği teyit edildi.

Etik Beyan: Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur.

Finansman: Yazar, bu araştırmayı desteklemek için herhangi bir dış fon almadığını kabul eder.

Çıkar Çatışması: Yazar, çıkar çatışması olmadığını beyan eder.

Telif Hakkı:

© Mustafa Mercan | Creative Commons Attribution – Noncommercial 4.0 (Cc By Nc) International License

Öz

Kur'ân ve sünnet İslâmî ilimlere kaynaklık etmesinin yanında asırlardır Müslüman toplumların düşünce ve yaşam biçimlerini şekillendiren iki ana referans niteliğindedir. Kur'ân'ın doğru anlaşılmasında hadislere başvurulması, onları müstesna bir konuma yükseltmektedir. Hadislerin tedvîn ve tasnif süreçlerinin ardından onların doğru anlaşılması ve yorumlanmasına yönelik faaliyetler sistematik bir yapıya dönüşmeye başlamış ve şerh olarak isimlendirilmiştir. Şerhler, yalnızca hadislerin izahını sağlamakla kalmamış, aynı zamanda ilmî birikimin nesiller arası aktarımında da önemli rol üstlenmiştir. Hadislerin anlaşılmasına yönelik şerh faaliyetlerinin bir farklı boyutu da ülkemizde gerçekleştirilmiştir. Özellikle klasik kaynakların hemen hepsinin Arapça olması Türk dilinde kaleme alınan şerhleri anlama, anlatma ve kaynaklar arası iletişim açısından daha önemli hale getirmiştir. Türkiye'de hazırlanan şerhlerden biri de Haydar Hatipoğlu'nun (1929-1995) İbn Mâce'nin (ö. 273/887) *Sünen*'i üzerine yazmış olduğu eserdir. Bu makalede ilk olarak Şârih'in hayatı ve eserleri hakkında bilgi verilmiş, daha sonra ise yazmış olduğu şerhin tamamı okunarak bütüncül bir yaklaşımla şerh metodu incelenmeye çalışılmıştır. Kaleme aldığı eserinde genelde klasik kaynaklardan faydalandığı için eser bunların bir tercümesi niteliğindedir. Müellifin hadislerde geçen garîb kelimeleri açıklamaya özen gösterdiği, râvîler hakkında bilgi verdiği ve rivâyetlerin sıhhat durumlarına dair bilgiler vermektedir. Hatipoğlu, İbn Mâce'nin *Sünen*'inde bulunan hadislerin çoğunluğunu tahrîc etmiş, anca tahrîc yaparken hadisin geçtiği kaynağın sadece ismini zikretmekle yetindiği, kitap ve bâb bilgilerine sınırlı düzeyde yer verdiği tespit edilmiştir. Fıkhî meselelerde ise Hanefî, Mâlikî, Şâfiî ve Hanbelî mezhebinin görüşlerini vermeye özen göstermiştir. Ancak müellifin Hadisleri kendi görüşlerine fazla yer vermemesi, eserde güncel meselelere yönelik değerlendirmelerin sınırlı kalmasına yol açmıştır. Kaynak gösteriminde ise genelde kaynağın ismi ile yetinmiştir. Klasik şerhlerden yapılan doğrudan alıntılar sebebiyle *Kütüb-i Sitte*'de sadece İbn Mâce'nin rivâyet ettiği (zevâid) hadislerle ilgili bilgilerde hatalara düşmekten kurtulamamıştır.

Anahtar Kelimeler: Hadis, Şerh, İbn Mâce, Sünen, Haydar Hatipoğlu.

Atıf: Mercan, Mustafa. "Cumhuriyet Dönemi Hadisleri Anlama ve Yorumlama Çalışmaları: Haydar Hatipoğlu'nun İbn Mâce Şerhi ve Şerh Metodu". *Mersin İlahiyat Dergisi* 3 (2026), 84-107.

Studies on Understanding and Interpreting Hadiths in the Republican Era: Haydar Hatipoğlu's Commantery on Ibn Mace and His Commantery Method

Mustafa Mercan

Quran Course Instructor, Directorate of Religious Affairs, Konya/Türkiye, mustafamercaan180@gmail.com,
<https://orcid.org/0000-0002-9053-5257>

Research Article

History

Received: 14.12.2025

Accepted: 03.04.2026

Plagiarism:

This article has been reviewed by at least two referees and scanned via a plagiarism software.

Ethical Statement: It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited.

Funding: The author acknowledges that they received no external funding in support of this research.

Competing Interests:

The author declares that have no competing interests.

Copyright:

© Mustafa Mercan | Creative Commons Attribution-Noncommercial 4.0 (CC BY-NC) International License

Abstract

The Quran and Sunnah, in addition to being the sources of Islamic sciences, have been the two main references shaping the thought and lifestyle of Muslim societies for centuries. The reliance on hadiths for a correct understanding of the Quran elevates them to an exceptional position. Following the compilation and classification processes of hadiths, activities aimed at their correct understanding and interpretation began to develop into a systematic structure and came to be known as commentaries (sharh). These commentaries not only provided explanations of the hadiths but also played a significant role in the transmission of scholarly knowledge across generations. A different dimension of these commentary activities aimed at understanding hadiths has also been carried out in our country. The fact that almost all classical sources are in Arabic has made commentaries written in Turkish even more important in terms of understanding, explaining, and facilitating communication between sources. One of the commentaries prepared in Turkey is the work of Haydar Hatipoğlu (1929-1995) on Ibn Majah's (d. 273/887) Sunan. This article first provides information about the commentator's life and works, and then attempts to examine his commentary method with a holistic approach by reading the entire commentary he wrote. Since he generally used classical sources in his work, it is essentially a translation of these sources. The author takes care to explain the rare words in the hadiths, provides information about the narrators, and gives information about the authenticity of the narrations. It has been observed that Hatipoğlu extracted most of the hadiths found in Ibn Majah's Sunan, but in extracting them, he only mentioned the name of the source where the hadith is found, and included book and chapter information only to a limited extent. In matters of jurisprudence, he has taken care to present the views of the Hanafi, Maliki, Shafi'i, and Hanbali schools of thought. However, the author's reluctance to give much space to his own opinions in the hadiths has led to limited assessments of contemporary issues in the work. In citing sources, he generally suffices with the name of the source. Due to direct quotations from classical commentaries, he has been unable to avoid errors in information regarding the additional hadiths (zawaid) narrated only by Ibn Majah in the Six Books of Hadith.

Keywords: Hadith, Commentary, Ibn Majah, Sunan, Haydar Hatipoğlu.

Cite as: Mercan, Mustafa. "Studies on Understanding and Interpreting Hadiths in the Republican Era: Haydar Hatipoğlu's Commantery on Ibn Mace and His Commantery Method". *Mersin Theology Journal* 3 (2026), 84-107.

Cumhuriyet Dönemi Hadisleri Anlama ve Yorumlama Çalışmaları: Haydar Hatipoğlu ve İbn Mâce Şerhi*

Giriş

İslâmî ilimlerin ana kaynağı olan hadis ilmi; hadislerin sıhhatinin tespiti, doğru bir şekilde anlaşılması, yorumlanması ve uygulanması açısından da büyük bir literatüre sahiptir. Hadislerin sıhhat durumları, anlam derinliği ve fikhî bağlamları üzerine yapılan çalışmaların hepsi bu amaca hizmet etmektedir. Hadisleri anlamaya yönelik çabalar asr-ı saâdetten günümüze kadar devam etmiş olup bundan sonra da kıyamete kadar devam edecektir. Sahâbîler, Hz. Peygamber'in söylemiş olduklarını bazen anlamakta güçlük çekmişler ve ne demek istediğini bizzat kendisine sormuşlar,¹ böylelikle fikhü'l-hadis noktasında bizlere güzel örnekler sunmuşlardır. Daha sonra tâbiîn ve tebeü't-tâbiîn dönemlerinde de bu uygulamalar devam etmiş ve hadisleri anlamaya yönelik faaliyetler sistemli bir şekilde artarak günümüze kadar gelmiştir. Hz. Peygamber, sözlerinin başkalarına aktarılmasını istemekle bu sözler üzerinde düşünülmesini, ne söylemek istediğinin anlaşılmasını ve bunun neticesinde de hadislerin dolayısıyla da sünnetin her çağda kendisine ulaşan kimseler tarafından bir hayat tarzı olarak yaşamlarına aktarılması gerektiğini vurgulamıştır.² Nitekim bizlere son vasiyeti niteliğinde olan Veda haccında *"Benim sözümü işitip ezberleyen ve onu başkasına aktaran kişinin yüzünü Allah (c.c) ağartsın. Çünkü kendisine aktarılan kişi işitenden daha anlayışlı olabilir"*³ buyurarak sözlerinin üzerinde düşünülmesini emretmiştir.

Hadislerin bize kadar güvenilir bir şekilde ulaşması ne kadar önemliyse onların doğru bir şekilde anlaşılması da son derece mühimdir. İslâm'ın ilk yıllarında hadislerdeki garîb kelimelerin izahı ile başlayan anlama çabaları daha sonraki yıllarda sistemli bir şerh hareketine dönüşmüştür.⁴ Anlama, anlamlandırma ve yorumlamanın aktüalitesi günümüz Türkiye'sindeki Müslümanların, hadisleri doğru bir şekilde anlamaları için Türkçe şerhlere ve çevirilere ihtiyaç hissetmesine yol açmıştır.

Bu çalışma, Haydar Hatipoğlu'nun (1929-1995) mezkûr şerhinin hadisleri doğru anlama ve yorumlamaya yönelik katkılarının neler olduğunu tespit etmeyi amaçlamaktadır. Bu konu hakkında Erdiñç Ahatlı'ya ait iki makale bulunmaktadır. Ahatlı, ilk makalede yarım sayfalık eseri tanıtmaya yönelik kısa bir bilgi vermektedir. Diğerinde ise iki sayfalık az da olsa içeriğe dair bilgilere yer vermektedir. Bu çalışmadaysa Hatipoğlu'nun hem kendisi hem de eseri hakkında daha detaylı bilgi verilmiştir. Bu

* Bu çalışma Doç. Dr. Taha Çelik danışmanlığında 24.03.2025 tarihinde tamamladığımız "Sünen-i İbn Mâce Tercemesi ve Şerhi İsimli Eserin Hadis Şerhçiliği Açısından Değerlendirilmesi" başlıklı yüksek lisans tezi esas alınarak hazırlanmıştır (Konya: Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2025); This article is extracted from my master's thesis entitled "Evaluation of the Work Named Sunan Ibn Mâjah TransLation And Commentary in Tewrms of Hadith Commentary", supervised by Assoc. Prof. Taha Çelik. (Konya: Necmettin Erbakan University, Institute of Social, Master's Thesis, 2025).

¹ Ebû Abdullah Muhammed b. İsmâîl el-Buhârî, *Sahîhu'l-Buhârî* (Beyrût: Dâru'l-Feyhâ'- Dârû'l-Menhel, 1441), "Mezâlim", 4 (No. 2444); Ebû'l-Hüseyin Müslim b. el-Haccâc, *Sahîhu Müslim* (Beyrût: Müessesetü'r-Risâle, 1441), "İman", 39 (No. 147).

² Ömer Özpinar, *Hz. Peygamber'i ve Hadislerini Anlamak* (İstanbul: Ensar, 2012), 170.

³ Buhârî, "Fiten", 8 (No. 7078); Müslim, "Diyât", 9 (No. 4373); Süleymân b. el-Eş'as el-Ezdi Ebû Dâvûd es-Sicistânî, *Sünenü Ebî Dâvûd* (Beyrût: Müessesetü'r-Risâle, 1440), "İlim", 10 (No. 3660); Ebû İsa Muhammed b. İsa b. Sevre Tirmizî, *Sünenü't-Tirmizî* (Beyrût: Müessesetü'r-Risâle, 1441), "İlim", 7 (No. 2849).

⁴ Mehmet Efendioğlu, "Şerh" *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV. Yayınları, 2010), 38/559-560.

amaçla Hatipoğlu'nun eseri baştan sona okunmuş böylelikle eserin bütünü üzerinden bir çıkarımda bulunulmaya özen gösterilmiştir.

1. Haydar Hatipoğlu'nun Hayatı ve Eserleri

Bu bölümde müellifin hayatı ve ilmî kişiliği ile telif ettiği eserler ele alınacaktır. Bu çerçevede öncelikle doğumu ve yaşadığı çevre tanıtılacak, akabinde ortaya koyduğu eserler kısaca tanıtılacaktır.

1.1. Hayatı

Hatipoğlu, 1929 yılında Diyarbakır'ın Hazro İlçesi'ne bağlı Cami Mahallesi'nde dünyaya gelmiştir.⁵ Ailesi, yaşadığı çevrede ilmî ve dinî yönüyle temayüz etmiş bir aile olup, bu durum müellifin ilmî kişiliğinin şekillenmesinde önemli rol oynamıştır. Dedelerinden Osman Efendi, Yusuf b. İbrahim el-Erdebîlî'nin (ö. 779/1377) *el-Envâr li-a'mâli'l-ibrâr* adlı eserine *Hâşiyetü'l-kümmesrâ* isminde bir hâşiyeye kaleme almış olması, ailedeki ilmi geleneğin göstergelerinden biridir. Babası Nuri Efendi (?-1955) ise Hazro'da uzun yıllar imamlık yapmış, ardından müftülük görevinde bulunmuştur.⁶

Müellif, Cumhuriyet döneminde yetişmiş eser sahibi önemli âlimlerden birisidir. Kendisi her ne kadar Şafî mezhebine mensup olsa da Hanefî mezhebine de vakıftır.⁷ İlk olarak babasından ders almış, daha sonra Diyarbakır'da "Seyda Hacı" olarak tanınan Abdülfettah Yazıcı'dan (1892-1975) ders okumuştur.⁸ Muhammed Said Yargıcı da (?-1968) kendisinin yetişmesinde önemli katkıları olan bir diğer hocasıdır.⁹ Bir yandan medreselerde İslâmî ilimler okurken diğer yandan ortaokul ve lise imtihanlarına dışardan katılarak akademik alanda da ders almıştır.¹⁰ Türkiye'de Molla Burhâneddin ve Molla Bedreddin gibi hocalarla ilim meclislerinde beraber olmuş, yurt dışından ise Mısırlı Muhammed Mütevevî Şa'râvî (1911-1998) ve İbrahim Molla Hâtır Abdülcélil gibi üstatlarla arkadaşlık yapmıştır. Molla Zübeyir Arnâsî (1931-2022) başta olmak üzere kendisinden ders alan talebeleri onun muhakkik ve müdakkik bir âlim olduğunu söylemişlerdir.¹¹ İsmail Çetin (1942-2011), Mehmet Emin Er (1914-2013), Akif Ersoy (?-2020), Hamza Aktan, Mehmet Sait Ergin, Bekir Karlığa, Necip Taylan ve oğlu Nihat Hatipoğlu kendisinden ders okuyan talebeleri arasındadır.¹²

Diyarbakır'da o dönemde müftülük görevinde bulunan Molla Halil Özaydın'ın (1904-1967) kızı Muzaffer hanımla evlenmiş ve bu izdivaçtan dört erkek bir kız dünyaya gelmiştir.¹³ Bunların içerisinde iki dönem Diyarbakır milletvekilliği yapmış Ömer Vehbi

⁵ Haydar Hatipoğlu, *Sünen-i İbn Mâce Tercemesi ve Şerhi* (İstanbul: Kahraman Yayınları, 1982), 1/XIV-XV; Abdurrahman Ensari, "Haydar Hatipoğlu'nun Tefsirine Metodolojik Bir Yaklaşım", *Bingöl Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 22 (2023), 107.

⁶ Hatipoğlu, *Sünen-i İbn Mâce Tercemesi ve Şerhi*, 1/XIV-XV.

⁷ Muhammed Sait Hatipoğlu, *Haydar Hatipoğlu ve Kur'ân Tefsiri: Metin Neşri ve Muhteva Analizi* (İstanbul: İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Doktora Tezi, 2024), 43.

⁸ M. Cevat Ergin, "Hazrolu Seyda Hacı Abdülfettah", *Dicle Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 8/1 (2006), 109-130.

⁹ Abdurrahman Adak, "Seyda Muhammed Said", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV. Yayınları, 2009), 37/20-21.

¹⁰ Hatipoğlu, *Sünen-i İbn Mâce Tercemesi ve Şerhi*, 1/XIV-XV; Fadıl Aygan, "Son Dönem Âlimlerinden Haydar Hatipoğlu'nun Bazı İtikadî Görüşleri", *Yakın Dönem Şark Âlimleri-1*, ed. Adnan Akalın - Eyyüp Tuncer (Ankara: Fecr Yayınları, 2023), 267; M. Sait Hatipoğlu, "Cumhuriyet Dönemi Âlimlerinden Haydar Hatipoğlu ve Eserleri", *GİBTÜ İslami İlimler Fakültesi Dergisi* 3/2 (2022), 135.

¹¹ Eyyüp Tuncer, "Tercüme Teknikleri/Stratejileri Açısından Haydar Hatipoğlu'nun Meali", *Yakın Dönem Şark Âlimleri-1*, ed. Adnan Akalın - Eyyüp Tuncer (Ankara: Fecr Yayınları, 2023), 250-251.

¹² Hatipoğlu, *Haydar Hatipoğlu ve Kur'ân Tefsiri: Metin Neşri ve Muhteva Analizi*, 34.

¹³ Hatipoğlu, "Cumhuriyet Dönemi Âlimlerinden Haydar Hatipoğlu ve Eserleri", 135.

Hatipoğlu ile halen İlahiyat alanında profesör olan Nihat Hatipoğlu bulunmaktadır. Şârih, Diyarbakır Belediyesi'nde bir süre çalıştıktan sonra 1954'te Diyarbakır İmam Hatip Lisesi'nde Arapça öğretmenliğine atanmıştır. Uzun yıllar görev yapacağı Diyanet İşleri Başkanlığı'na ise Diyarbakır'da bulunan Ferit Paşa Camii'ne imam-hatip olarak başlayan şârih, aynı yıl açılan vaizlik sınavında başarılı bulunarak Diyarbakır'da vaizliğe atanmıştır. Babasının vefatı üzerine ise 1955'te Hazro'ya müftü olarak atanmış ve sonra 1963'te Siirt'te, 1971'de Uşak'ta, 1978'de Afyon'da ve son olarak da İzmir'de müftülük görevlerinde bulunmuştur. 1987'de emekli olmuş, fakat 1990'da Din İşleri Yüksek Kurulu'na üye olarak atanarak ilmî faaliyetlerine devam etmiştir.

Hatipoğlu'nun yaşadığı dönem Türkiye'nin dinî ve siyasî açıdan önemli dönüşümler geçirdiği bir sürece tekabül etmektedir. 1923-1950 arası tek partili bir yönetimin akabinde Türkiye'de dini hayatta görece bir rahatlamanın başlamasıyla müellifin dini eğitim ve görev süreci bu dönemde ivme kazanmıştır. Bu dönem, onun gibi geleneksel dini eğitime sahip kişiler için daha fazla kamusal alan açmıştır. 1960 darbesi ile beraber devletin dine bakışı yeniden şekillenmiştir.¹⁴ Bu süreçte vaiz ve müftü olarak çeşitli illerde resmi görevler yapmıştır. 1971 ve 1980 darbelerine de şahitlik eden Hatipoğlu, resmi görevlerine devam etmiştir. Bu da onun devletle uyumlu bir şekilde çalıştığını göstermesi açısından önemlidir. 1990'lara gelindiğinde Türkiye'de İslâmî hassasiyet taşıyan partilerin yükselişi başlamıştır. Bu dönemde Necmettin Erbakan (1926-2011) ve Recep Tayyip Erdoğan ile görüşmeleri olmuştur.¹⁵ Ancak hayatının başından sonuna kadar herhangi bir parti ile organik bir bağ kurmamış, daha çok toplumu din konusunda aydınlatmaya gayret etmiştir. Siyasal çalkantılar içerisinde aktif bir siyasetçi olmamasına rağmen Türkiye'de muhafazakâr kesimin siyasetin içinde yer alma¹⁶ süreçlerinin içinde konumlanan bir din görevlisi olarak faaliyet göstermiştir. Ancak eserlerine ve yaşamına baktığımızda geleneksel Sünnî çizgide bir âlim olmuş, vaaz ve irşatlarında sosyal meseleleri ele alması halkı etkilemiştir.

Hatipoğlu, dönemindeki dini tartışmalardan da uzak kalmayarak bunlar hakkında birtakım eserler yazmayı ve vaazlar vermeyi ihmal etmemiştir. Ahiret hayatının varlığı, müt'a nikâhı, dinler arası diyalog, tesettür ve kürtaj gibi konuların yanı sıra pozitivist ve materyalist düşüncelere karşı reddiye niteliğinde risâleler yazarak,¹⁷ gelenekten beslenen bir "dini koruma misyonu" üstlenmiştir. Bunları yaparken eserlerinde görüleceği üzere her zaman ehl-i sünnet çizgide bulunmuştur.¹⁸ Hatipoğlu, görevli olarak gittiği hac esnasında 23 Mayıs 1995'te Medine'de kalp krizi sonucu hayatını kaybetmiş ve Cennetü'l-Bakî mezarlığına defnedilmiştir.¹⁹

¹⁴ Rifat Atay, "27 Mayıs 1960 Darbesi'ne Sebilürreşad Dergisi'nin Bakışı", *Social Sciences Research* 7/3 (2018), 199-209.

¹⁵ Ömer Işık "Erbakan, Hatipoğlu ve Erdoğan ile Kader Yolculuğu", *Maraş Gündem* (Erişim Tarihi: 06.06.2022).

¹⁶ Hüseyin Sadoğlu - M. Çağatay Okutan, "1960'larda Din, Siyaset ve Demokrasi: Muhafazakârlıktan İslamcılığa", *Demokrasi Platformu* 4/14 (2008), 87-102; Güven Gürkan Öztan, "1960'lı Yıllarda İslamcılığın Zihin Haritası: 'Milli Olanı' Revize Etme Çabası", *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları* 21/42 (2021), 397-433.

¹⁷ Haydar Hatipoğlu, *Ölümden Sonraki Hayat* (İstanbul: Ravza Yayınları, 2020), Eserde yazar materyalist düşüncenin argümanlarına karşı deliller getirmektedir.

¹⁸ En kapsamlı eseri olan İbn Mâce şerhinin başından sonuna kadar sürekli Ehli Sünnet'e vurgu yaptığı görülmektedir.

¹⁹ Hatipoğlu, *Sünen-i İbn Mâce Tercemesi ve Şerhi*, 1/XIV-XV; Hatipoğlu, "Cumhuriyet Dönemi Âlimlerinden Haydar Hatipoğlu ve Eserleri", 136; Ensari, "Haydar Hatipoğlu'nun Tefsirine Metodolojik Bir Yaklaşım", 107.

1.2. Eserleri

Hatipoğlu'nun eserleri arasında akademik yönü olanlar bulunmakla birlikte daha çok halka yönelik vaaz-irşat vasfına sahip kitaplar kaleme aldığı görülmektedir. Bu eserler içerisinde *İbn Mâce Tercemesi ve Şerhi*, yazarın en kapsamlı eseri olarak karşımıza çıkmaktadır. Türkiye'de de daha çok bu eseriyle tanınmaktadır. Şimdi aşağıda eserleri tanıtılacaktır.

1.2.1. Ölümünden Sonraki Hayat

Yazarın ilk eseri olan bu çalışma; ahiret inancını temellendirmeyi amaçlamakta olup, konu hem naklî hem aklî deliller çerçevesinde ele alınmaktadır. Eser, modern dönemde ahiret inancına yöneltilen şüphelere karşı bir reddiye niteliğindedir. İlk baskısı 1958'de yapılan eserin sonuncu baskısı 2020 yılında Ravza Yayınları tarafından gerçekleştirilmiştir.

1.2.2. Nereye Gidiyoruz?

Bu çalışma, 1968 yılında Siirt Müftüsü iken verdiği bir konferansın yazıya aktarılmasıyla oluşturulmuştur. Hatipoğlu'nun yazmış olduğu ilk kitabının bir devamı niteliğinde olan eserin, ilk baskısı 1968'de, son baskısı ise 2020'de Ravza Yayınları tarafından yapılmıştır.

1.2.3. Süleyman Ateş Ateşle Oynuyor – Reddiye

Bu eseri, Dünyada yirminci yüzyıl sonlarında başlayan, ülkemizdeyse 1990'larda üzerinde ciddi tartışmaların olduğu ve birtakım yazar ve akademisyenlerin de savunduğu dinler arası diyalog çalışmalarının söylemlerinden olan "Yahudi ve Hristiyanların son peygambere inanmasalar da cennete girecekleri, bu dinlerin kitaplarının tahrif edilmediği ve Kur'ân'ın kendisinden önceki kitapları nesh etmediği" gibi ifadeleri çürütmek ve onlara cevap vermek için kaleme almıştır. Bu düşüncelerinden dolayı da Süleyman Ateş'i eleştirmiştir.²⁰ Eser, ilk olarak 1990'da Mesaj Yayınları'ndan, 2022'de ise Ravza Yayınları tarafından neşredilmiştir.

1.2.4. Büyük Şâfiî İlmihâli

Şâfiî fihhına dair yazmış olduğu önemli çalışmalardan biri olan Büyük Şâfiî İlmihâli, 1986'da Mesaj Yayınları tarafından basılmış, daha sonra ise 1991'de yeniden yayınlanmıştır.

1.2.5. İslam Hukuk Tarihi

Muhammed b. Afîfî el-Bâcûrî el-Hudârî'nin (1872-1927) yazmış olduğu *Târîhu't-teşri'î'l-İslâmî* adlı eserini Türkçeye tercüme etmiştir.²¹ Eser tek cilt halinde ilk olarak 1974'te, 2018'de ise Kahraman Yayınları'ndan basımı yapılmıştır.

1.2.6. Ashaptan Öğütler

Müellif, ashâbın hayatlarından menkıbeler anlatarak, İslâm'ın ilk yıllarındaki Müslümanların dini hassasiyetlerini bugünün Müslümanlarına göstermek için bu eseri kaleme almıştır. Mesaj Yayınları'dan 1988'de basımı yapılan çalışma, 2020'de ise Ravza Yayınları tarafından basılmıştır.

²⁰ Muhammed Mehdi Aksoy, "Haydar Hatipoğlu'nun Reddiye Metodu", *Yakın Dönem Şark Âlimleri-1*, ed. Adnan Akalın - Eyyüp Tuncer (Ankara: Fecr Yayınları, 2023), 309-310.

²¹ Ferhat Koca, "Hudârî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV. Yayınları, 1998), 18/283-284.

1.2.7. Tefsir Çalışması

Müellif bu eserini yazmaya 1989 yılında başlamıştır. Bu da hayatının son altı yılına denk gelmektedir. Dolayısıyla eserin henüz iki cildi tamamlanmış ve basımı da yapılmamıştır. Bu çalışma, Fâtiha sûresinden Âl-i İmrân sûresi 138. âyete kadar olan âyetlerin tefsirini içermektedir. Kur'ân'ın tamamını tefsir etmek için yola çıkan Hatipoğlu bu amacına ulaşmadan hayata veda etmiştir.²²

1.2.8. İslâm'da Evlilik ve Mut'a

Hatipoğlu bu çalışmasında evlilik kurumunu tüm yönleriyle ele almakta, İslâm'da evlilik müessesesinin önemi ve kurallarını işlemekte ve son olarak da müt'a nikâhının tarihi seyrini ele almaktadır. Şia mezhebinin bu düşüncelerde olduğunu ve dini bilgisi az olanların ise bunların yolunu tutarak yanlış şeylere tevessül ettiğini söyleyerek bu mezhebin ve bu gibi kimselerin düşüncelerine bir reddiye olması için böyle bir eseri kaleme alma ihtiyacı hissettiğini dile getirmektedir.²³ 1999'da Ta-ha Yayıncılık tarafından basımı yapılan eser son olarak ise 2020'de Ravza Yayınları'nca okurlarıyla buluşturmuştur.

Hatipoğlu'nun kaleme almış olduğu eserlere kısaca değinildikten sonra bundan sonraki bölümde onun en kapsamlı eseri olan *İbn Mâce Şerhi* ve onun şerh metodu hakkında bilgi verilecektir.

2. İbn Mâce Şerhi ve Şerh Metodu

Müellifin kaleme almış olduğu en kapsamlı eseri olmasından dolayı daha çok hadis ilmine vermiş olduğu hizmetleri ile tanınmaktadır. Şerhin önsözünde kendi döneminde ortaya çıkan, Kur'ân-ı Kerîm'in ve hadislerin sadece manaları verilerek yapılan çalışmaların birçok sorunları beraberinde getirmesi neticesinde halkın bu konudaki ihtiyacını karşılamak için böyle bir eseri yazmak istediğini belirtmiştir.²⁴ Eserini yazmaya 1976 yılında Uşak müftüsü iken başlamış, 1981'de İzmir müftüsü iken tamamlamıştır²⁵ ve ilk baskısı 1982'de Kahraman Yayınları'ndan çıkmıştır.

Hatipoğlu, şerhinde M. Fuâd Abdülbâkî'nin (1882-1968) tarafından tahkik edilen nüshayı esas almaktadır.²⁶ Şerhine İbn Mâce'nin hayatı ve *Sünen*'i hakkında birtakım bilgiler vererek başlamakta ve bu bilgilerin çoğunu M. Fuâd'dan aktarmaktadır.²⁷ Sonrasında ise yaklaşık otuz sayfa hadis usulüne dair bilgiler vermekte ve bu bilgileri dört başlıkta sıralamaktadır. İlk bölümde rivâyetü'l-hadis ve dirâyetü'l-hadis kavramları üzerinde dururken ikinci ve üçüncü bölümde, sahih, hasen, zayıf hadisleri tek tek ele almaktadır. Bunun yanında râvi sayılarına göre ve senedin müntehası açısından hadis çeşitlerini hakkında bilgi vermektedir. Son bölümde ise "Diğer Bazı İstılahlar ve Bilgiler" başlığı altında birtakım bilgiler vererek konuyu bitirmektedir.²⁸ Hatipoğlu, eserini elli yıl öncesinde kaleme almasına rağmen, bugün okuyan birinin genellikle anlayabileceği bir dil

²² Hatipoğlu, *Haydar Hatipoğlu ve Kur'ân Tefsiri: Metin Neşri ve Muhteva Analizi*; Ensari, "Haydar Hatipoğlu'nun Tefsirine Metodolojik Bir Yaklaşım"; Abdurrahman Ensari, "Haydar Hatipoğlu'nun Tefsirinde Ahkam Ayetlerini Yorumlama Yöntemi", *Yakın Dönem Şark Âlimleri-1*, ed. Adnan Akalın - Eyyüp Tuncer (Ankara: Fecr Yayınları, 2023), 199-218.

²³ Haydar Hatipoğlu, *İslam'da Evlilik ve Mut'a* (İstanbul: Ravza Yayınları, 2020), 3-4.

²⁴ Hatipoğlu, *Sünen-i İbn Mâce Tercemesi ve Şerhi*, 1/XI.

²⁵ Hatipoğlu, "Cumhuriyet Dönemi Âlimlerinden Haydar Hatipoğlu ve Eserleri", 146.

²⁶ Hatipoğlu, *Sünen-i İbn Mâce Tercemesi ve Şerhi*, 1/435.

²⁷ Hatipoğlu, *Sünen-i İbn Mâce Tercemesi ve Şerhi*, 1/XVI-XXIII. Hatipoğlu "Mukaddime'de verdiğim malumatın çoğu M. Fuâd'ın, *Sünen*'in ikinci cildinin sonuna eklediği yazısında[n], *Tezkiretü'l-huffâz*, Hulesa ve muhtelif kitaplardan alınmıştır" açıklamasını yapmaktadır.

²⁸ Hatipoğlu, *Sünen-i İbn Mâce Tercemesi ve Şerhi*, 1/XXIII-XLVIII.

ve üslup kullanmaktadır. Şerhte genelde klasik metinlerden tercümelere ve eski ulemanın yorumlarına yer vermektedir. Bundan dolayı şöyle bir soru akla gelmektedir: Şerh, günümüz meseleleri ve yazılmış olduğu dönem hakkında ne kadar bilgi vermektedir? Bu soruya verilecek cevapta güncel durumlarla ilgili birkaç konu hariç tutacak olursak, çok fazla bir bilgi olmadığını söyleyebiliriz. Hatipoğlu, eserinde kendi ilmî seviyesindeki kimselerin fikhî hüküm çıkarmaya muktedir olmadığını; bu nedenle hataya düşebileceklerini ve başkalarını da dalâlete sürükleyebileceklerini düşünmektedir.²⁹ Belki de bu düşüncesinden ve geleneğe çok bağlı bir kişi olmasından dolayı eserinde, klasik kaynaklardan tercüme yapmayı ve kendi düşüncelerine fazla yer vermemeyi tercih etmiş olabilir. Şârih; zevâid ile ilgili hadislerde, M. Fuâd'ın "fi'z-zevâid" şeklinde hadis metninin altında vermiş olduğu bilgileri "not: *Zevâid*'de şöyle denilmiştir." şeklinde hadislerin altında tercümelerini yapmaktadır. Ancak zevâid ile ilgili bilgilerin M. Fuâd tarafından verildiğini bildirmektedir.³⁰ Hâlbuki bu bilgileri M. Fuâd, Bûsîrî'nin (ö. 840/1436) *Misbâhu'z-zücâce* adlı eserinden almakta ve hadis metninin altında kısa bilgiler şeklinde vermektedir.³¹

Şerh metoduna bakıldığında Hatipoğlu'nun sistematik bir yol izlediği görülmektedir. Öncelikle hadisin Arapça metnini senediyle beraber vermekte, ardından "Tercemesi" ifadesini kullanarak hadisin sahâbî râvisinden başlayarak Türkçesini vermektedir. Bu çevirilerde, hadisin daha iyi anlaşılmasını sağlamak için birçok yerde kelimelerin yanlarına parantez içerisinde açıklamalar getirmektedir.³² Devamında ise "İzâhı" başlığı altında hadislerin şerhini yapmaktadır. Genelde hadislerin tamamı hakkında az da olsa açıklamalar yapmaya özen göstermektedir. Aynı bâb içerisinde yer alan ve anlam bakımından birbirine yakın hadisler, önce toplu bir şekilde tercüme edilmekte ardından toplu şekilde bir açıklamaktadır.³³ Bunun yanı sıra bazı hadislerin izahından sonra "Hadisten çıkarılan hükümler" ve "Hadisin fıkıh yönü" başlığı altında özet mahiyetinde açıklamalar da bulunmuştur.³⁴

Hatipoğlu'nun, dipnot gösterme noktasında genelde dakik olmadığını söyleyebiliriz. Bazen sadece müellifin ismi³⁵ bazen de sadece kitabın ismini zikretmekle yetinmektedir.³⁶ Bazı yerlerde ise "Âlimlerin görüşü budur." şeklinde genel bir ifade kullanmaktadır.³⁷ Çok az yerde ise kitap, cilt ve sayfa numarası vermektedir.³⁸ Açık bir şekilde dipnot verdiği bilgilerin çoğunluğunu râvi bilgileri oluşturmaktadır. Kaynak göstermedeki bu eksiklik nedeniyle, yaptığı açıklamaların kendisine mi ait olduğu yoksa başkasından alıntı mı yapıldığı net olarak anlaşılmamaktadır. Diğer bir sıkıntı ise nakillerin nereden başlayıp nerede bittiği sorunudur. Bunları ortaya çıkarmak için, kullanmış olduğu şerhlerin ilgili bölümlerinin tek tek incelenmesi gerekmektedir.

²⁹ Hatipoğlu, *Sünen-i İbn Mâce Tercemesi ve Şerhi*, 1/XIII.

³⁰ Hatipoğlu, *Sünen-i İbn Mâce Tercemesi ve Şerhi*, 1/XII.

³¹ Erdinç Ahatlı, "Cumhuriyet Dönemi Türkçe Hadis Şerhlerine Dair Bazı Mülâhazalar -Ebû Dâvûd, İbn Mâce ve Dârimî Şerhleri Üzerine Bir Analiz-", *Hadis Tetkikleri Dergisi* 6/2 (2008), 10.

³² Hatipoğlu, *Sünen-i İbn Mâce Tercemesi ve Şerhi*, 1/8, 130; 5/228, 231. Hatipoğlu bununla ilgili şu açıklamayı yapmaktadır: "Hadislerin daha iyi anlaşılması adına diğer kaynakların metin farklılıklarından yararlanarak parantez içinde açıklamalar vardır." ifadesi şerhte 6/253'te geçmektedir. "Tercemede parantez içi ifade Ebû Davûd'un rivâyetinden alınmadır." ifadesi ise 2/193'te geçmektedir.

³³ Hatipoğlu, *Sünen-i İbn Mâce Tercemesi ve Şerhi*, 9/385; 10/147.

³⁴ Hatipoğlu, *Sünen-i İbn Mâce Tercemesi ve Şerhi*, 1/160, 462; 2/73, 161; 4/156.

³⁵ Hatipoğlu, *Sünen-i İbn Mâce Tercemesi ve Şerhi*, 1/115; 3/297; 5/341; 7/239; 9/247. Örnek: "İbn Battâl diyor ki ve Kâdî İyâz demiştir ki" şeklindedir.

³⁶ Hatipoğlu, *Sünen-i İbn Mâce Tercemesi ve Şerhi*, 2/270; 4/343; 6/288; 10/353. Mesela: "*Miftahü'l-hâce*'de nakledildiğine göre... ve *Tehzib*'te bu zatın adı zî-Mihmer olarak rivâyet edilmektedir." bilgilerini verebiliriz.

³⁷ Hatipoğlu, *Sünen-i İbn Mâce Tercemesi ve Şerhi*, 1/388; 2/111; 5/482.

³⁸ Hatipoğlu, *Sünen-i İbn Mâce Tercemesi ve Şerhi*, 1/8; 2/240; 3/230.

Hatipoğlu, *Sünen-i İbn Mâce*'deki hadislerin büyük çoğunluğunu tahrîc etmeye çalışmış, fakat daha çok hadisın hangi kaynaktan geçtiğini söylemekle yetinmiştir.³⁹ Kimi hadislerde ise tahrîc yapılmadığı görülmektedir.⁴⁰ Tahrîc yaparken izlediği yöntem ise; genel olarak hadis *Kütüb-i Hamse* kaynaklarında geçiyorsa bunları zikretmekte, diğer kaynaklardan bahsetmemektedir.⁴¹ Fakat *Kütüb-i Hamse*'nin bir kısmında rivâyet ediliyorsa veya bunların hiç birinde rivâyet edilmiyorsa o zaman diğer kaynakları zikretmektedir.⁴² Zevâidden olan hadislerin ise genelde tahrîcini yapmamakta sadece zevâidden olduğunu bildirmekle yetinmektedir.⁴³ Bu da Hatipoğlu'nun bu bilgileri ilgili şerhlerden aldığını göstermektedir. Çünkü kitap ve bâb başlığı vererek yapmış olduğu tahrîciler bulunmaktaysa da yok denecek kadar azdır.⁴⁴ Eğer bütün hadislerin tahrîcini kendisi yapmış olsaydı bunların detaylı bilgilerini aktarmaya çalışırdı. Bazı hadisler hakkında ise "Bu hadis[in] başkaca kim tarafından rivâyet edildiğine bakılmalıdır"⁴⁵ notu dikkat çekmektedir. Bazı yerlerde ise hadisın sadece tahrîcini nakletmekle kalmayıp diğer kaynaklarda aynı sahabî râvisi ile gelip gelmediğinin veya senedin farklı olup olmadığının bilgisini de paylaşmaktadır.⁴⁶ Buradan hareketle Hatipoğlu'nun hadislerin tahrîci noktasında klasik kaynaklarda verilen bilgileri aktardığını, herhangi bir bilgi bulunmayanlarda ise kendisinin bulmaya çalıştığını, bulamadığı yerlerde ise yukarıdaki (45 nolu dipnot) bilgiyi paylaştığını söyleyebiliriz. Erdinç Ahatlı'nın "*Sünen*'de geçen hadislerin diğer kaynaklardaki tahrîcileri hiç yapılmamıştır"⁴⁷ sözleri, kendisinin bizzat tahrîc yapmayıp klasik kaynaklardan almakla yetinmesinden ya da sadece kaynak ismi vermesinden dolayı söylenmiş olabilir. Çünkü *Sünen*'deki hadislerin çoğunluğunun diğer kaynaklarda bulunup bulunmadığının bilgisine sahip olmak isteyen biri bu eserden faydalanabilir.

Yukarıda vermiş olduğumuz bu kısa bilgilerden sonra şerhin genel özellikleri belirlenen başlıklar altında incelenip değerlendirilecektir.

2.1. Şerhin Kaynakları

Hatipoğlu, istifade ettiği kaynaklarda bazen sadece müellif ismi zikretmesinden bazen de sadece kitap ismi vermesinden dolayı aynı müellife ait birden çok eser olması halinde hangi kitabı kastettiği noktasında ciddi araştırma gerekmektedir. Müellif ve eser

³⁹ Hatipoğlu, *Sünen-i İbn Mâce Tercemesi ve Şerhi*, 1/476; 5/222; 8/230. Misâl: "Kütüb-i Sitte sahipleri bu hadisi rivâyet etmişlerdir. Nesâî, Tirmizî, Ahmed ve Ebû Dâvûd da tahrîc etmiştir." ifadelerini kullanmaktadır.

⁴⁰ Hatipoğlu, *Sünen-i İbn Mâce Tercemesi ve Şerhi*, 1/5, 434. (İbn Mâce'nin mukaddimesindeki hadislerin neredeyse tamamının tahrîci bulunmamaktadır.)

⁴¹ Hatipoğlu, *Sünen-i İbn Mâce Tercemesi ve Şerhi*, 1/494; 5/66. Örnek: "Buhârî, Müslim, Ebû Dâvûd, Tirmizî ve Nesâî'de rivâyet etmişlerdir." bilgisini verir.

⁴² Hatipoğlu, *Sünen-i İbn Mâce Tercemesi ve Şerhi*, 1/476; 2/222; 5/286; 8/272. Örneğin: "Hadis Beyhakî ve Tahâvî tarafından da rivâyet edilmiştir. Müslim, Nesâî, Beyhakî ve Dârimî de rivâyet etmişlerdir." açıklamasını yapar.

⁴³ Hatipoğlu, *Sünen-i İbn Mâce Tercemesi ve Şerhi*, 5/166; 9/437. Mesela: "Câbir'in hadisi notta belirtildiği gibi zevâid türündendir." der.

⁴⁴ Hatipoğlu, *Sünen-i İbn Mâce Tercemesi ve Şerhi*, 1/25; 10/29, 487. Örneğin: "Bu hadisi Buhârî, Sulh Kitabı'nın 4. bâbında, Müslim de Kadâlar Kitabının 8. bâbında almıştır." ifadelerini kullanır.

⁴⁵ Hatipoğlu, *Sünen-i İbn Mâce Tercemesi ve Şerhi*, 9/301, 546; 10/199, 498.

⁴⁶ Hatipoğlu, *Sünen-i İbn Mâce Tercemesi ve Şerhi*, 1/40. Hatipoğlu "Müslim, Kader Kitabı'nda aynı senedle bu hadisi almıştır" ve "Buhârî bu hadisi Kader, Tefsir, Edep ve Cenâze bahislerinde ayrı ayrı senedlerle tahrîc etmiştir." şeklinde bilgi verir.

⁴⁷ Erdinç Ahatlı, "Cumhuriyet Dönemi Hadis Şerhçiliği Bibliyografyası", *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi* 11/21 (2013), 218.

ismi zikrederek verdiği kaynakların çoğunda cilt ve sayfa numarası olmadığından eser elimizde olsa bile kitabın neresinde olduğu ciddi araştırma sonucu ortaya çıkacaktır.

Hatipoğlu eserinde birçok kaynaktan istifade etmiştir. Bundan dolayı biz burada en çok kullandığı eserlerden bazılarını zikretmekle yetineceğiz.⁴⁸ Ancak onun, bu söz konusu kaynakların birçoğuna bizzat baktığını söyleyemeyiz. Çünkü eserin önsözünde elinde bulunan birkaç kaynaktan bahsetmektedir.⁴⁹ Buna ilaveten en çok kullandığı birkaç şerhte ilgili kaynaklara atıflar bulunmaktadır. Hatipoğlu, bu kaynakları referans alması sebebiyle de onları da kaynak göstermiş olmaktadır. Örneğin; *Tuhfe* yazarı *Sübülü's-selâm* adlı eserden yaptığı bir nakli Hatipoğlu bize doğrudan aktarmaktadır.⁵⁰ Sonuçta dolaylı olarak *Sübülü's-selâm*'ı kaynak göstermiş olmaktadır.

2.1.1. Hadis Kaynakları

Bu kaynakları genelde üç başlık altında değerlendirebiliriz.

2.1.1.1. Şerh ve Hâşiyeler

Hattâbî'nin (ö. 388/988) *Me'âlimü's-sünen'i*,⁵¹ Kâdî İyâz'ın (ö. 544/1149) *İkmâlü'l-mu'lim bi-fevâidi Müslim'i*,⁵² Nevevî'nin *el-Minhâc*'i,⁵³ İbn Hacer'in (ö. 852/1449) *Fethu'l-bârî*'si,⁵⁴ Süyûtî'nin (ö. 911/1505) *Misbâhu's-zücâce*'si,⁵⁵ Ali el-Kârî'nin (ö. 1014/1605) *Mirkâtü'l-mefâtih*'i,⁵⁶ Sindî'nin (ö. 1138/1726) *Hâşiyetü's-Sindî alâ Süneni İbn Mâce*'si (en çok kullandığı hâşiye),⁵⁷ Azîmâbâdî'nin (ö. 1329/1911) *Avnü'l-ma'bûd*'u,⁵⁸ Mahmud Muhammed es-Sübkî'nin (ö. 1352/1933) *el-Menhelü'l-azbi'l-mevrûd*'u⁵⁹ ve oğlu tarafından yapılmış olan tekmilesi (Emin Mahmud Hattab, *Fethu'l-meliki'l-ma'bûd tekmiyetü'l-Menheli'l-azbi'l-mevrûd*)⁶⁰ ve Mübârekpûrî'nin (ö. 1354/1935) *Tuhfetü'l-ahvezî*'sinin⁶¹ yanı sıra birçok şerhten faydalanmıştır. Son iki eser en çok istifade ettiği kaynaklardandır.

2.1.1.2. Ricâl Eserleri

Zehebî'nin (ö. 748/1348) *Tezkîratü'l-huffâz*⁶² ve *Mîzânü'l-i'tidâl*,⁶³ Bûsîrî'nin *Misbâhu'z-zücâce fî zevâidi İbn Mâce*,⁶⁴ İbn Hacer'in *Takrîbü't Tehzîb*,⁶⁵ *Tehzîbü't-Tehzîb*⁶⁶

⁴⁸ Mustafa Mercan, *Sünen-i İbn Mâce Tercemesi ve Şerhi İsimli Eserin Hadis Şerhçiliği Açısından Değerlendirilmesi* (Konya: Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2025), 108/112.

⁴⁹ Hatipoğlu, *Sünen-i İbn Mâce Tercemesi ve Şerhi*, 1/XII.

⁵⁰ Hatipoğlu, *Sünen-i İbn Mâce Tercemesi ve Şerhi*, 5/392.

⁵¹ Hatipoğlu, *Sünen-i İbni Mâce Terceme ve Şerhi*, 10/108.

⁵² Hatipoğlu, *Sünen-i İbni Mâce Terceme ve Şerhi*, 6/108.

⁵³ Hatipoğlu, *Sünen-i İbni Mâce Terceme ve Şerhi*, 5/224.

⁵⁴ Hatipoğlu, *Sünen-i İbni Mâce Terceme ve Şerhi*, 6/315.

⁵⁵ Hatipoğlu, *Sünen-i İbni Mâce Terceme ve Şerhi*, 2/596.

⁵⁶ Hatipoğlu, *Sünen-i İbni Mâce Terceme ve Şerhi*, 3/515.

⁵⁷ Hatipoğlu, *Sünen-i İbni Mâce Terceme ve Şerhi*, 6/109. Genellikle her hadisin şerhinde Sindî'den nakiller yapmaktadır.

⁵⁸ Hatipoğlu, *Sünen-i İbni Mâce Terceme ve Şerhi*, 8/67.

⁵⁹ Hatipoğlu, *Sünen-i İbni Mâce Terceme ve Şerhi*, 2/186.

⁶⁰ Hatipoğlu, *Sünen-i İbni Mâce Terceme ve Şerhi*, 7/75.

⁶¹ Hatipoğlu, *Sünen-i İbni Mâce Terceme ve Şerhi*, 4/343.

⁶² Hatipoğlu, *Sünen-i İbni Mâce Terceme ve Şerhi*, 1/8.

⁶³ Hatipoğlu, *Sünen-i İbni Mâce Terceme ve Şerhi*, 2/40.

⁶⁴ Her ne kadar bu eser ricâl kitabı olmasa da zevâidden olan hadislerin sıhhat durumlarının tamamını buradan aldığı için ricâl bilgisinde de ekseriyetle bu esere müracaat etmektedir.

⁶⁵ Hatipoğlu, *Sünen-i İbni Mâce Terceme ve Şerhi*, 2/180.

⁶⁶ Hatipoğlu, *Sünen-i İbni Mâce Terceme ve Şerhi*, 10/353.

ve Hazrecî'nin (ö. 923/1517) *Hulasâtü Tezhîbi Tezhîbi'l Kemâl*⁶⁷ (en çok kullandığı tabakât eseridir) eserlerini zikredebiliriz. Bunun yanında şerhlerdeki râvî bilgilerinden de faydalanmaktadır.

2.1.1.3. Garîb Kelimelerin İzahında Kullandığı Kaynaklar

Hatipoğlu garîb kelimelerin izahlarında şerhlerden de faydalanmaktadır. Ancak en çok istifade ettiği kaynaklar içerisinde İbnü'l-Esîr'in (ö. 606/1210) *en-Nihâye fî garîbi'l hadis'i*,⁶⁸ Fîrûzâbâdî'nin (ö. 817/1415) *el-Kâmûsü'l-muhît*'i⁶⁹ ve Ahmed Asım Efendi'nin (ö. 1235/1819) *el-Okyânûsü'l-basît fî tercemeti'l-Kâmûsi'l-muhît*'i⁷⁰ sayılabilir.

2.1.2. Fıkıh Kaynakları

Hatipoğlu fikhî konularda genelde şerhlerden faydalanmasının yanı sıra bizzat fıkıh kitaplarına müracaat ettiği yerler de vardır.

Tahâvî'nin (ö. 321/933) *Me'âni'l-âsâr*'ı,⁷¹ Serahsî'nin (ö. 483/1090) *el-Mebsût*'u,⁷² Merginânî'nin (ö. 509/1197) *el-Hidâye*'si,⁷³ Nevevî'nin *el-Mecmû' şerhu'l-Mühezzeb*'i,⁷⁴ Mevsilî'nin (ö. 683/1284) *el-İhtiyâr lî-Ta'lîli'l-Muhtâr*'ı,⁷⁵ Zeylaî'nin (ö. 762/1360) *Nasbû'r-râye*'si,⁷⁶ Emîr es-Sanâ'nî'nin (ö. 1182/1768) *Sübülü's-selâm*'ı,⁷⁷ İbn Âbidîn'in *Reddül-muhtâr ale'd-Dürri'l-muhtâr*'ı⁷⁸ ve Abdurrahman b. Muhammed el-Cezîrî'nin (ö. 1360/1941) *el-Fıkıh ale'l-mezâhibi'l-erbaa*'sını⁷⁹ en çok kullandığı fıkıh eserleri olarak sayabiliriz.

2.1.3. Tefsir Kaynakları

Hatipoğlu tefsir kaynaklarına kısıtlı sayıda başvurmuştur. Bunlar arasındaysa örnek olarak Fahrüddîn er-Râzî'nin (ö. 606/1210) *Mefâthû'l-gayb*,⁸⁰ Nesevî'nin (ö. 710/1310) *Medârikü't-tenzîl*⁸¹ ve Ali b. Muhammed el-Hâzin'in (ö. 741/1341) *Lübâbü't te'vîl* (Tefsîru'l-Hâzin)⁸² (en çok kullandığı tefsir) adlı eserleri sayabiliriz.

Bu kaynakları göz önüne alacak olursak müellif, klasik dönemden yaşamış olduğu döneme kadar yazılmış birçok eserden istifade ederek eserini oluşturmuştur. Şerhini yaptığı eser sünen türü bir eser olduğundan hadis şerh ve hâşiyeleri yanı sıra yeri geldikçe tefsir ve fıkıh kaynaklarından da yararlanmıştı.

2.2. Sened ve Metin Tahlîli

Bu başlık altında müellifin seneddeki râviler hakkında vermiş olduğu bilgileri ile hadis metnini şerh ederken izlediği yönetime dair analizler ele alınacaktır.

⁶⁷ Hatipoğlu, *Sünen-i İbni Mâce Terceme ve Şerhi*, 1/51. Ricâl bilgilerinin hemen hemen tamamında bu esere müracaat etmiştir.

⁶⁸ Hatipoğlu, *Sünen-i İbni Mâce Terceme ve Şerhi*, 3/420.

⁶⁹ Hatipoğlu, *Sünen-i İbni Mâce Terceme ve Şerhi*, 5/344.

⁷⁰ Hatipoğlu, *Sünen-i İbni Mâce Terceme ve Şerhi*, 10/428.

⁷¹ Hatipoğlu, *Sünen-i İbni Mâce Terceme ve Şerhi*, 2/218.

⁷² Hatipoğlu, *Sünen-i İbni Mâce Terceme ve Şerhi*, 3/352.

⁷³ Hatipoğlu, *Sünen-i İbni Mâce Terceme ve Şerhi*, 5/530.

⁷⁴ Hatipoğlu, *Sünen-i İbni Mâce Terceme ve Şerhi*, 2/395.

⁷⁵ Hatipoğlu, *Sünen-i İbni Mâce Terceme ve Şerhi*, 5/350.

⁷⁶ Hatipoğlu, *Sünen-i İbni Mâce Terceme ve Şerhi*, 5/393.

⁷⁷ Hatipoğlu, *Sünen-i İbni Mâce Terceme ve Şerhi*, 3/326.

⁷⁸ Hatipoğlu, *Sünen-i İbni Mâce Terceme ve Şerhi*, 7/32.

⁷⁹ Hatipoğlu, *Sünen-i İbni Mâce Terceme ve Şerhi*, 4/88.

⁸⁰ Hatipoğlu, *Sünen-i İbni Mâce Terceme ve Şerhi*, 6/462.

⁸¹ Hatipoğlu, *Sünen-i İbni Mâce Terceme ve Şerhi*, 1/362.

⁸² Hatipoğlu, *Sünen-i İbni Mâce Terceme ve Şerhi*, 7/403.

2.2.1. Râviler Hakkındaki Bilgiler

Hadislerin güvenilirliğinin ortaya konulmasındaki en önemli kriterlerin başında onları bize ulaştıran râvilerin araştırılması gelmektedir. Muhaddisler çoğunlukla sened bakımından sağlam olan rivâyetlerin metnine de güvenmişlerdir.⁸³ Muhaddislerin senedle daha fazla iştigal etmiş olmaları metni ihmal anlamına gelmemelidir. Çünkü hadiste asıl olan metindir. Sened ve onun etrafındaki çalışmaların hemen hepsi metinden doğru sonuçlar alabilmek ve onun doğru anlaşılmasını sağlayabilmek için yapılmaktadır.⁸⁴ Bu sebeple hadislerin anlaşılmasına yönelik bir çalışma olan şerhler râvi bilgilerini de içermektedir.

Hatipoğlu, yazmış olduğu şerhte *Sünen*'deki hadislerin tamamında senedin ilk râvisin hayatları hakkında bazen birkaç satırlık bazen de bir sayfalık bilgiler vermektedir.⁸⁵ Aynı zamanda metinde ismi geçen sahâbî hakkında da bilgiye ulaşmak mümkündür.⁸⁶ Dolayısıyla *Sünen-i İbn Mâce*'de bulunan bir hadisin ilk râvisi hakkında bilgi almak isteyen bir araştırmacı bu bilgilere ulaşabilmektedir. Hatipoğlu, râvi biyografilerinin hemen hemen tamamında kaynağa işaret etmeye özen göstermektedir.

Şârih, bazı yerlerde hakkında ihtilaf edilen râvinin isminin tespitine ve kim olduğuna dair bilgiler vermektedir. Bunlardan birinde “معاذ بن عبد الله بن حبيب عن ابيه عن عمه” şeklindeki senedde bulunan “عن عمه” ibaresindeki kişinin Yesâr b. Abd (ö. ?) olabileceğini bildirmekte ve “*el-Câmi'ü's sağîr*”de bu hadisin ilk râvisi bu kişidir” şeklinde bilgi bulunduğunu aktarmaktadır. Daha sonra “Hadisin ilk râvisi, ifade tarzının zahirine göre Muâz'ın amcası, yani Abdullah'ın kardeşidir. Muhtemelen Abdullah'ın amcasıdır.” ifadelerini kullanmaktadır.⁸⁷ Nitekim araştırmamızda, zamir en yakınına döner, kuralından yola çıkacak olursak “Muâz babasından, babası da amcasından rivâyet etmektedir” şeklinde olacaktır. Çünkü kaynaklarda Abdullah b. Hubeyb'in amcasından hadis rivâyet ettiği bilgisi geçmekte ve bu sened nakledilmektedir.⁸⁸ Bu bilgilerden hareketle bu râvinin Abdullah b. Hubeyb'in amcası olduğunu söyleyebiliriz. Hatipoğlu'nun zikretmiş olduğu eserde Yesâr b. Abd olarak geçen ismin Yesâr b. Abîd (/Ubeyd) olduğu bilgisine yer verilmektedir.⁸⁹ Diğer yandan *Câmiu'l-ehâdis*'te bu sened zikredilmekte ve عن عمه kelimesinden sonra Yesâr b. Abdullah el-Cühenî ismi açık bir şekilde zikredilmektedir.⁹⁰

Hatipoğlu, genelde zevâidle ilgili hadislerin râvileri hakkında Bûsîrî'nin vermiş olduğu bilgileri aynen paylaşmakla yetinmektedir. Ancak bazı yerlerde *Zevâid*'de geçen râvi hakkında detaylı bilgi vermektedir. Örneğin; *Sünen*'de “Sa'lebe” ismindeki râvi “Sa'lebe b. Ebî Mâlik et-Temîmî” olarak zikredilmektedir. *Zevâid*'de buradaki yanılının râvi el-Firyâbî'den kaynaklandığı bilgisi yer almaktadır.⁹¹ Şârih, bu râvinin isminin

⁸³ Hatîb el-Bağdâdî, *el-Kifâye fî ilmi'r-rivâye* (Beyrût: Daru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1409), 1/121-123.

⁸⁴ İbnü's-Salah eş-Şehrezûrî, *Mukaddimetu İbn's-Salâh fî ulûmi'l-hadis* (Beyrût: Müessesetü'l-Kütübî's-Sekafiyye, 1999), 63; İ. Lütfi Çakan, *Hadis Usûlü* (İstanbul: İfav Yayınları, 2010), 35.

⁸⁵ Hatipoğlu, *Sünen-i İbn Mâce Tercemesi ve Şerhi*, 1/207; 4/375.

⁸⁶ Hatipoğlu, *Sünen-i İbn Mâce Tercemesi ve Şerhi*, 5/550; 6/318.

⁸⁷ Hatipoğlu, *Sünen-i İbn Mâce Tercemesi ve Şerhi*, 6/102.

⁸⁸ Şemseddin Ebû Abdullah b. Ahmed Zehebî, *Tezhîbü Tezhîbü'l-Kemâl fî esmâ'i'r-ricâl*, thk. Eymen Selâme (el-Gâzûk el-Hadîs li't-Tabâati ve'n-Neşr, 1425), 5/132, 133; İbn Hacer el-Askalânî, *Tezhîbü't-Tehzîb*, thk. İbrahim Zeybek - Âdil Mürşit (Beyrût: Müessesetü'r-Risâle, 2014), 2/326.

⁸⁹ Celâlüddîn Abdurrahmân Süyûtî, *el-Câmi'u's-sağîr fî ehâdisi'l-beşîri'n-nezîr* (Beyrût: Daru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1433), 576.

⁹⁰ Celâlüddîn Abdurrahmân Süyûtî, *Câmiu'l-ehâdis* (Kâhire: Mecmeu'l-buhûsi'l-İslâmiyye, 1426), 6/19.

⁹¹ Ebü'l-Abbâs Şihâbüddîn Bûsîrî, *Zevâidü İbn Mâce alâ kütübî'l-hamse* (Beyrût: Daru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1414), 272.

“Sa’lebe b. Süheyl Ebû Mâlik et-Tuhavî et-Temîmî el-Kuffî”⁹² olduğunu bildirdikten sonra biraz daha detaylı bilgi paylaşmaktadır.⁹³

2.2.2. Senedin Durumu İle İlgili Bilgiler

Müellif, zevâidden olan hadisler hakkındaki sıhhat bilgilerini genelde Bûsîrî’den nakletmektedir. Diğer hadisler hakkında vermiş olduğu sıhhat bilgilerinde ise klasik şerhlerden nakiller yapmakla birlikte bazı yerlerde kendisi de ricâl kaynaklarına giderek bilgi aktarmaktadır.

Hatipoğlu bazı yerlerde *Zevâid*’de “Bunun senedi hakkında konuşulmuştur, itiraz edilmiştir.” şeklinde M. Fuâd’ın vermiş olduğu bilgiyle yetinmeyip kendisi de niçin itiraz edildiğini söylemektedir. *Sünen*’de “في اسناده مقال” şeklinde bilgi verilip bırakılan hadis hakkında “Râvilerden Mücâhid, Sürâka’dan hadis işitmemiştir. Bu sebeple senedde bir kopukluk vardır. Diğer taraftan râvilerden Atâ’nın durumu da ihtilâflıdır” diyerek Sindî’den (ö. 1138/1726) nakil yapmaktadır.⁹⁴

Hatipoğlu, bazı yerlerde *Sünen*’de rivâyet edilen ve hakkında zayıf olduğu bildirilen hadisin diğer kaynaklarda sahih olduğunu haber vermektedir. Örneğin; “Ebû Humeyd es-Sâ’idî’den rivâyet edilen hadisi Hâkim (ö. 405/1014) de rivâyet etmiş ve bu senedin Buhârî ve Müslim’in şartları üzere sahih olduğunu bildirmiştir” açıklamasını yapmaktadır.⁹⁵ Nitekim bu hadis hakkında Zehebî de aynı bilgileri paylaşmaktadır.⁹⁶ Buradaki hadisin son bölümü ufak farklılıklar gösterse de manaya herhangi bir etkisi bulunmamaktadır. *Zevâid* yazarı hadiste bulunan İsmail b. Ayyâş’ın tedlîs yapan bir râvî olmasından dolayı bu hadisin zayıf olduğunu bildirmekte⁹⁷ ancak *Müstedrek*’te yer alan hadisin senedinde bu râvî bulunmamaktadır. Bazı yerlerde ise sened hakkında uzun izahlar yapmaktadır. Hatipoğlu, *Kitâbü’z-zühd*’de rivâyet edilen bir hadis hakkında “Hadisin Senedi ile İlgili Birkaç Söz” başlığı altında bir sayfalık bilgi paylaşmıştır.⁹⁸

2.2.3. Metin Farklılıklarına Yaklaşımı

Hatipoğlu, hadislerin çoğunda metin farklılıklarına dair bilgiler vermektedir. Bunları izah etmede birkaç yöntem kullanmaktadır. Hadisin diğer kaynaklardaki metin farklılıklarını göstermede genellikle “aynı manayı ifade eden az lafız farkıyla” ve “benzer lafızlarla” gibi ifadeler kullanmakta, bazı yerlerde ise “uzun ve kısa metinler halinde rivâyet edilmiştir”⁹⁹ ifadelerine yer vermektedir. Şârih, bazı yerlerde ise metin farklılıklarından hadisleri tercüme ederken istifade ettiğini bildirmekte, dolayısıyla da hadisin farklı metinlerinin olduğu anlaşılmaktadır.¹⁰⁰ Şârih, rivâyet farklılıklarını bazen Türkçe bazen de Arapça olarak vermektedir.¹⁰¹

⁹² Ebu’l-Haccâc Yusuf b. Abdurrahman Mizzî, *Tehzîbü’l-Kemâl fî esmâi-r-ricâl*, thk. Beşşâr Avvâd Ma’rûf (Beyrût: Müessesetü’r-Risâle, 1980), 4/392, 398; İbn Hacer el-Askalânî, *Tehzîbü’t-Tehzîb* thk. İbrâhim Zeybek - Adil Mürşit, 1/272.

⁹³ Hatipoğlu, *Sünen-i İbn Mâce Tercemesi ve Şerhi*, 5/328.

⁹⁴ Hatipoğlu, *Sünen-i İbn Mâce Tercemesi ve Şerhi*, 1/161.

⁹⁵ Hatipoğlu, *Sünen-i İbn Mâce Tercemesi ve Şerhi*, 6/105.

⁹⁶ Hâkim en-Nisâbûrî, *el-Müstedrek ala’s-Sahihayn ve bi zeylihî et-Telhîs li’l-Hâfiz ez-Zehabî* (Beyrût: Dâru’l-Fikr, ts.), 2/3.

⁹⁷ Bûsîrî, *Zevâidü İbn Mâce alâ kütübî’l-hamse*, 298.

⁹⁸ Hatipoğlu, *Sünen-i İbn Mâce Tercemesi ve Şerhi*, 10/399, 400.

⁹⁹ Hatipoğlu, *Sünen-i İbn Mâce Tercemesi ve Şerhi*, 2/18, 26; 3/136; 4/75.

¹⁰⁰ Hatipoğlu, *Sünen-i İbn Mâce Tercemesi ve Şerhi*, 4/16.

¹⁰¹ Hatipoğlu, *Sünen-i İbn Mâce Tercemesi ve Şerhi*, 1/287; 3/165.

2.2.4. Hadis Metninde Geçen Mübhem Bırakılan Şahısların Tespiti

Bir hadisin senedinde bulunan mübhem şahıslar o hadisin sıhhatine engel olurken, metindeki mübhem şahısların hadisin güvenilirliğine herhangi bir etkisi bulunmamaktadır. Bununla beraber muhaddisler sika bir râvînin senedde mübhem olarak zikrettiği bir rivâyetini kabul ederken kimileri ise bu mübhemlik ortadan kalkmadıkça o hadisin makbul olmadığını bildirmişlerdir.¹⁰²

Hatipoğlu'nun eserinde üzerinde önemle durduğu konulardan biri de hadis metnindeki bu kişilerin tamamı hakkında bilgi vermeye çalışmasıdır. Mübhem bırakılan kişi hakkında herhangi bir bilgiye rastlayamadıysa bu kişi hakkında herhangi bir bilgi bulamadığını bildirir.¹⁰³ Mesela, Huneyn gazvesi ganimetlerinin dağıtımı esnasında bir bedevinin “Ey Muhammed adaletli ol. Çünkü sen adâlet göstermedin”¹⁰⁴ diye seslenen şahsın, Zü'l-Hüveysıra isminde Temim kabilesine mensup biri olduğunu İbn İshâk'tan (ö. 151/768) nakletmektedir. Bu kişinin isminin Herkus b. Züheyr (ö. 38/658) olarak zikredildiğini ve sonraki yıllarda Hâricîler'in başkanı olduğunu ve Nehrevân savaşında öldüğünü Zehebî'den aktarmaktadır.¹⁰⁵ Nitekim bu hadis bazı rivâyet farklılıklarıyla beraber *Sahîhayn*'da rivayet edilmektedir. Burada açık bir şekilde Temim kabilesinden Zü'l-Hüveysıra olduğu bilgisi bulunmaktadır.¹⁰⁶

2.2.5. Garîb Kelimelerin İzahı

Hadislerin doğru anlaşılması ve üzerine hüküm bina edilebilmesi için metindeki kelimelerin anlamlarının doğru bir şekilde bilinmesi hadis şerhçiliği açısından üzerinde durulan önemli konulardan biridir. Nitekim hadis şerhçiliğinin ilk nüvelerini garîbü'l-hadis türü eserler oluşturmaktadır. Bu sebeple şârihler eserlerinde kelime telaffuzlarının ve garîb kelimelerin izahları üzerinde durmuşlardır. Mesela Hattâbî (ö. 388/988) “İçinde Fatiha okunmayan her namaz noksandır” hadisinde bulunan *خدا* kelimesi ile ilgili “nakıs, noksanlık, fesad ve iptal” anlamlarına geldiğini bildirmektedir.¹⁰⁷

Şârih, hemen hemen hadislerin tamamında önce garîb kelimelerin izahını yapmakta daha sonra hadisin şerhine geçmektedir.¹⁰⁸ Eser okunmaya başlandığında bu özellik hemen dikkat çekmektedir. Burada bazen kelimenin sarf bilgilerini de vermektedir.¹⁰⁹ Kelimelerin izahlarında Arapça orijinalleri verilmeyip sadece Türkçe okunuşlarının kaydedilmesi telaffuz ve imla kaynaklı bazı sorunlara yol açmaktadır. Öte yandan hadisin içerisinde geçmeyen kelimenin köküne ve sarf bilgilerine yer veriyse

¹⁰² Taha Çelik - Mustafa Yasin Akbaş, “Hadiste Müphem Tevsik: ‘İtham Etmediğim Kişi’ İfadesine İlişkin Değerlendirmeler”, *Bilimname* 48/2 (2022), 289; Mehmet Çetin, *Mübhem Hadis ve Mübhem Râvînin Ta'dîli* (Ankara: Fecr Yayınları, 2023), 80-90.

¹⁰³ Hatipoğlu, *Sünen-i İbn Mâce Tercemesi ve Şerhi*, 10/393.

¹⁰⁴ İbn Mâce, *Sünen*, “Mukaddime”, 12 (No. 172).

¹⁰⁵ Hatipoğlu, *Sünen-i İbn Mâce Tercemesi ve Şerhi*, 1/302.

¹⁰⁶ Buhârî, “Edeb”, 95 (No. 6163); Müslim, “Zekât”, 47 (No. 2456).

¹⁰⁷ Ebû Süleyman Hattâbî, *Me'alimü's-sünen şerhu Süneni Ebî Dâvûd* (Beyrût: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2005), 1/176.

¹⁰⁸ Hatipoğlu, *Sünen-i İbn Mâce Tercemesi ve Şerhi*, 9/258.

¹⁰⁹ Hatipoğlu, *Sünen-i İbn Mâce Tercemesi ve Şerhi*, 6/205. Hatipoğlu “Hadiste geçen ‘İstisâ’ mastarı bir kavle göre yapılan vasiyyetin kabul edilmesini istemektir. ‘Avânin’ kelimesi ‘Aniye’ nin çoğuludur.” bilgilerine yer verir.

iş daha da karmaşık bir hale gelmektedir.¹¹⁰ Arapçasını çok az verdiği yerler de mevcuttur.¹¹¹

2.3. Zevâidden Olan Hadislerin Değerlendirilmesi

Hatipoğlu, zevâidden olan hadislerle ilgili değerlendirmelerini Bûsîrî'nin *Misbâhu'z-zücâce fi zevâidi İbn Mâce* adlı eserini esas alarak yapmıştır. Zevâidden olan hadislerin bir kısmında zevâidden olmaması gerektiği bilgisini vermektedir. Hz. Âişe'den rivâyet edilen "Nebî (s.a.v) mescidin kible tarafında bulunan bir tükürüğü kazıdı"¹¹² hadisinin zevâidden olmaması gerektiğini çünkü Müslim'in bu hadisi "Mescitte tükürmekten nehiy"¹¹³ babında rivayet ettiğini bildirmekte ve Arapçası ile beraber hadisi nakletmektedir.

Zevâidden olan bazı hadislerle ilgili de *Kütüb-i Hamse*'de hadisin sahâbî râvîsinin farklı olduğu ve birtakım rivâyet farklılıkları bulunduğu bilgisini paylaşmaktadır. Bu çıkarımdan hareketle Hatipoğlu'nun küçük farklar sebebiyle hadisin zevâidden olmaması gerektiği düşüncesini taşıdığı sonucuna varılabilir. Hatipoğlu'nun bu şekilde bildirmiş olduğu hadislerin sayısı otuz beştir. Örneğin Hz. Peygamber'in "*Namaz kılanın önünden geçen kadın, köpek ve merkep namazı bozar*"¹¹⁴ hadisinde Bûsîrî'nin bu rivayeti zevâid olarak nitelendirdiğini fakat aynı hadisin *Sahîh-i Müslim*'de de bulunduğunu sadece "وبقي ذلك مثل مؤخرة الرجل"¹¹⁵ fazlalığının olduğunu bildirmektedir.¹¹⁶ Yine Abdullah b. Ömer tarafından rivâyet edilen bir hadis hakkında da zevâidden sayıldığını fakat *Sünen-i Ebû Davûd*'da¹¹⁷ bu hadisin bulunduğunu, sahâbî râvîsinin İbn Abbâs olduğunu haber vermektedir.¹¹⁸

Hatipoğlu'nun eserinde "hadisin zevâidden olduğuna dair bir bilgiye rastlamadığını fakat kendisinin de *Kütüb-i Hamse*'de veya diğer hadis kaynaklarında hadisi bulamadığını" ifade ettiği yerler de vardır. Bu şekildeki hadislerin sayısı ise yirmi beştir.¹¹⁹ Bunun yanında "*Kütüb-i Hamse*'de rastlamadığını veya başkaca kim tarafından rivayet edildiğine bakılması gerektiğini" söylediği hadisler de vardır. Bunların sayısı ise otuz sekizdir.¹²⁰ Bu hadislerin bazılarında şârih "*el-Câmi'u's-sağîr*'de İbn Mâce tarafından rivayet edilmiştir bilgisi yer almaktadır. Bu itibarla zevâidden olması kuvvetle muhtemeldir" bilgisini vermektedir.¹²¹ Yine başka bir yerde de "*Hulâsatü Tezhîbi Tehzîbi'l-Kemâl*'den anlaşıldığına göre Sa'lebe el-Ensârî'nin hadislerini yalnız İbn Mâce rivayet etmiştir. Bu durumda bu hadis zevâidden olması gerekir" şeklinde açıklama yapmaktadır.¹²²

¹¹⁰ Hatipoğlu, *Sünen-i İbn Mâce Tercemesi ve Şerhi*, 3/126, 463; 5/159, 180, 447; 7/15, 488. Mesela: "القاع" kelimesini Türkçe "Kaâ" şeklinde yazmıştır. Çoğulları da "Kıy', Kıy'a, Kıy'an ve Akvâ'" şeklinde yazmaktadır (3/126). "العسر" kelimesini "ösr" şeklinde yazmıştır (8/15).

¹¹¹ Hatipoğlu, *Sünen-i İbn Mâce Tercemesi ve Şerhi*, 5/219; 7/596. Örneğin: "حسب" (hasep) babalar ve yakınların şerefi demektir" (5/219). "تمثلو" (Temsülû) fiilinin kökü "müsle" bir canlının bir tarafını kesmek suretiyle işkence yapmak" (7/596) şeklinde Arapçasını da vermektedir.

¹¹² İbn Mâce, "Mesâcid", 10 (No. 764).

¹¹³ Müslim, "Mesâcid", 13 (No. 1227).

¹¹⁴ İbn Mâce, "İkâmeti's-salâh", 38 (No. 950).

¹¹⁵ Müslim, "Salât", 50 (No. 1139).

¹¹⁶ Hatipoğlu, *Sünen-i İbn Mâce Tercemesi ve Şerhi*, 3/236.

¹¹⁷ Ebû Dâvûd, "Ferâiz", 11 (No. 2914).

¹¹⁸ Hatipoğlu, *Sünen-i İbn Mâce Tercemesi ve Şerhi*, 7/457.

¹¹⁹ Hatipoğlu, *Sünen-i İbn Mâce Tercemesi ve Şerhi*, 4/112; 9/71.

¹²⁰ Hatipoğlu, *Sünen-i İbn Mâce Tercemesi ve Şerhi*, 5/139; 8/224.

¹²¹ Hatipoğlu, *Sünen-i İbn Mâce Tercemesi ve Şerhi*, 6/246.

¹²² Hatipoğlu, *Sünen-i İbn Mâce Tercemesi ve Şerhi*, 7/214.

Zevâidden olan bazı hadislerin ise benzerlerinin *Kütüb-i Hamse*'de rivâyet edildiğini bildirerek bunların manalarını aktarmaktadır. Hasan el-Uranî (ö. ?) tarafından rivâyet edilen bir hadiste “İbn Abbâs’ın yanında namaz kılanın önünden geçmekle namazı bozan şeyler anlatıldı. Köpek, merkep ve kadını zikrettiler. Bunun üzerine İbn Abbâs oğlak hakkında ne dersiniz, dedi. Bir gün Rasûlullâh namaz kılıyordu. Bir oğlak onun önünden geçmeye çalıştı. Rasûlullâh (ona engel olmak için) ondan önce kible tarafına gitti, dedi”¹²³ hadisi ile ilgili şârih “Bu hadis zevâiddendir. Fakat *Sünen-i Ebî Dâvûd*’da İbn Abbâs’tan buna benzer bir hadis¹²⁴ rivâyet edilmiştir” ifadelerini dile getirerek bu hadisin manasını vermektedir.¹²⁵

Hatipoğlu, bazı hadislerde Bûsîrî’nin vermiş olduğu senedle ilgili bilgilerle yetinmeyip ilaveler yapmaktadır. Yine hadisin *Sünen*’de zayıf olarak nitelendirildiğini ancak *Kütüb-i Hamse*’de aynı hadisin bir benzerinin farklı senedle rivâyet edildiğinin bilgisini klasik şerhler yardımıyla nakletmektedir. Örneğin İbn Ömer’den rivâyet edilen bir hadis hakkında “*Zevâid*’de bu hadisin senedinin zayıf olduğu belirtildikten sonra Tirmizî’nin¹²⁶ bunu İbn Mes’ûd’dan rivâyet ettiği ifade ediliyor” bilgisini Sindî’den aktarmaktadır. Yine Sindî’nin “Buhârî,¹²⁷ Müslim¹²⁸ ve Ebû Dâvûd¹²⁹ bu hadisi Ebû Hüreyre’den rivâyette bulunmuşlardır” dediğini de bildirmektedir.¹³⁰

Zevâidden olan bazı hadislerde Hatipoğlu, M. Fuâd’ın *Zevâid*’den almadığı ek bilgilere de yer vermektedir. Hz. Ali’nin sabah namazından önce Rasûlullâh’ın kamet edileceği zamana kadar iki rekât namaz kıldığını bildirdiği hadis¹³¹ ilgili M. Fuâd herhangi bir zevâid bilgisi paylaşmazken Hatipoğlu “İsnadında bulunan Hâris b. Abdillah el-A’ver sebebiyle isnadın zayıflığı *Zevâid*’de bildirilmiştir” açıklamasını yapmaktadır.¹³² Genel olarak zevâid ile ilgili bilgileri bu şekilde özetleyebiliriz.

2.4. Fıkhî Metodolojisi ve Güncel Meselelere Yaklaşımı

Müellif fıkhî meseleleri incelerken genelde dört sünnî mezhebin görüşlerini vermekte olup¹³³ çok az yerde Zâhirî mezhebinin görüşlerini de zikretmektedir.¹³⁴ Mezheplerin görüşlerini dile getirirken nadiren kanaatini yansıtan görüşü açıklamıştır.¹³⁵ Eserin tamamını göz önüne alacak olursak müellifin kendi fıkhî çıkarımları da yok denecek kadar azdır.¹³⁶ Yine dört mezhebin görüşlerinin tamamına yer vermesi ve sonrasında da herhangi bir tercihte bulunmaması kendisinin mezhep taassubundan uzak bir âlim olduğunu göstermesi açısından önemlidir.

Hatipoğlu, eseri okuyan bir kimsenin sıkılacağı düşüncesi ile mezhepler arası tartışmalara ve mezheplerin hüküm istinbât ederken kullanmış olduğu delillere çok az

¹²³ İbn Mâce, “İkâmeti’s-salâh”, 39 (No. 953).

¹²⁴ Ebû Dâvûd, “Salâh”, 111 (No. 709).

¹²⁵ Hatipoğlu, *Sünen-i İbn Mâce Tercemesi ve Şerhi*, 1/151.

¹²⁶ Tirmizî, “Kader”, 9 (No. 2281).

¹²⁷ Buhârî, “Tıb”, 25 (No. 5717).

¹²⁸ Müslim, “Selâm”, 33 (No. 5788).

¹²⁹ Ebû Dâvûd, “Tıb”, 24 (No. 3911).

¹³⁰ Hatipoğlu, *Sünen-i İbni Mâce Terceme ve Şerhi*, 1/154.

¹³¹ İbn Mâce, “İkâmet’s-salâh”, 101 (No. 1147).

¹³² Hatipoğlu, *Sünen-i İbni Mâce Terceme ve Şerhi*, 3/491; Zevâidlerle ilgili geniş bilgi için bk. Mercan, *Sünen-i İbn Mâce Tercemesi ve Şerhi İsimli Eserin Hadis Şerhçiliği Açısından Değerlendirilmesi*.

¹³³ Hatipoğlu, *Sünen-i İbn Mâce Tercemesi ve Şerhi*, 1/277; 2/282; 8/323.

¹³⁴ Hatipoğlu, *Sünen-i İbni Mâce Terceme ve Şerhi*, 2/15, 52; 3/177; 4/459; 8/466.

¹³⁵ Hatipoğlu, *Sünen-i İbn Mâce Tercemesi ve Şerhi*, 6/366.

¹³⁶ Hatipoğlu, *Sünen-i İbni Mâce Terceme ve Şerhi*, 2/162; 10/437.

değınmektedir. Bu durumu kendisi de ifade etmekte¹³⁷ ve eserin birçok yerinde şü sözlere yer vermektedir: “Konu uzun süreceğinden dolayı anlatılmasına gerek olmadığı kanısındaım, daha geniş bilgi almak isteyenler fıkıh kitaplarına ve hadis şerhlerine baksınlar/başvursunlar, konunun uzamaması için delilleri zikretmekten vazgeçtim” demektedir.¹³⁸

Eserinde bazı fikhî konulara ise uzun izahlar getirmektedir. Örneğın; zekât bölümünde zekâta tâbi mallardan bahsederken “dirhem, dinar, kır’at, miskâl, rıtıl, sâ, vesk, okiyye, müd” gibi en eski ölçü birimlerinin günümüzdeki durumlarını vererek uzunca bir açıklama yapmaktadır. Hayvanlardaki nisâb ile ilgili de onların yaşlarına göre tek tek hangi isimlerle adlandırıldıklarını detaylı olarak aktarmaktadır.¹³⁹ Nikâh bölümünde de evlenecek çiftlerin birbirini görmesi, velinin izni, mehir ve evlenecek kızdın izin isteme gibi konuları genişçe açıklamaktadır.¹⁴⁰

Fikhî hükümleri istinbât etmede kitap, sünnet, icma’ ve kıyasın yanı sıra tasavvuf ehlinin kullandığı ilham, keşif ve rüyayı da bilgi kaynağı olarak kullanmaktadır. Nitekim gördüğü bir rüya üzerine daha önce vermiş olduğı bir fetvasından döndüğünü bizzat şerhinde anlatmaktadır.¹⁴¹ Şârih; kitap, sünnet ve icma’ya dayanmayan re’y ve kıyasın şahsî düşünce ve arzuya götüreceğini bildirmektedir.¹⁴² Bid’at kavramını ise “İslâm’ın esaslarına aykırı düşen söz, fiil ve hareketlerdir” diye ifade ettikten sonra bütün bid’atlerin kötü olmadığını fakat çoğunluğunun dalâlete götürdüğünü söylemektedir.¹⁴³

Müellifin Ehl-i Sünnet’e son derece bağı olduğunu eserinde yapmış olduğı vurgulardan rahatlıkla anlayabiliriz. Özellikle mukaddime bölümünde itikadî konular ve sünnete ittiba ile ilgili hadislerin bulunmasından dolayı burada yeri geldikçe diğır mezheplere karşı Ehl-i Sünnet’in fikirlerini ön plana çıkarmış ve onları eleştirmiştir.¹⁴⁴ En önemlisinin burada örnek olarak verecek olursak, Hatipoğlu 73 fırka hadisi ile ilgili şerh yaparken kurtuluşa erecek fırkanın Ehl-i Sünnet olduğunu söyleyen âlimlerden nakiller yaptıktan sonra kendiside bu sözlere katıldığını beyan eder. Burada bir takım ehl-i bid’at dediğı mezheplerden de bahseder.¹⁴⁵ Kendisinin Ehl-i Sünnet diye nitelendirdiğı mezhepler; itikadî mezhepler olan Matürîdî ve Eş’arî ile fikhî mezhepler olan Hanefî, Şâfiî, Mâlikî ve Hanbelî mezhepleridir.¹⁴⁶ Diğır mezhepleri ise ehl-i bid’at olarak nitelendirmekte¹⁴⁷ ve şerhin ilgili bölümlerinde onların görüşlerine yer vererek eleştirmektedir.¹⁴⁸

Hatipoğlu’nun eserinde fikhî konularda izlediğı yöntem ve onun mezheplere bakışını verdikten sonra şimdi de kendi görüşleri ve güncel meseleler hakkında vermiş

¹³⁷ Hatipoğlu, *Sünen-i İbni Mâce Terceme ve Şerhi*, 2/166. Hatipoğlu “Âlimlerin değışik görüşleri ve karşılıklı müdafaa ve itirazları bu izahta beyan edilmekte ise de okuyucuyu sıkacağı endişesi ile o malûmatı buraya almaktan sarf-ı nazar ettik. İstekliler oraya (*el-Menhel*) müracaat edebilirler” şeklinde not düşmektedir.

¹³⁸ Hatipoğlu, *Sünen-i İbni Mâce Terceme ve Şerhi*, 2/108, 112, 180, 320, 336; 3/124, 301, 403; 5/24, 264, 278.

¹³⁹ Hatipoğlu, *Sünen-i İbni Mâce Terceme ve Şerhi*, 4/71, 164.

¹⁴⁰ Hatipoğlu, *Sünen-i İbni Mâce Terceme ve Şerhi*, 5/234-236, 272-280, 292-302, 254-267.

¹⁴¹ Hatipoğlu, *Sünen-i İbni Mâce Terceme ve Şerhi*, 5/378.

¹⁴² Hatipoğlu, *Sünen-i İbni Mâce Terceme ve Şerhi*, 1/80-81.

¹⁴³ Hatipoğlu, *Sünen-i İbni Mâce Terceme ve Şerhi*, 1/70-71, 370.

¹⁴⁴ Hatipoğlu, *Sünen-i İbn Mâce Tercemesi ve Şerhi*, 1/1-434.

¹⁴⁵ Hatipoğlu, *Sünen-i İbn Mâce Tercemesi ve Şerhi*, 10/212.

¹⁴⁶ Hatipoğlu, *Sünen-i İbni Mâce Terceme ve Şerhi*, 10/211.

¹⁴⁷ Hatipoğlu, *Sünen-i İbn Mâce Tercemesi ve Şerhi*, 10/211.

¹⁴⁸ Hatipoğlu, *Sünen-i İbn Mâce Tercemesi ve Şerhi*, 1/310-311.

olduğu bilgilerden birkaçı örnek olarak zikredilecektir. Şârih, nikâh bölümünde doğum kontrolüyle ilgili şu cümleleri kullanmaktadır: “Ülkemizde doğum kontrolü adı altında birçok yavrucak pervasızca katledilmektedir. Bazı mazeretlerden dolayı doğum kontrolünün sakıncası yoktur. Bu mazeretler ortaya çıktığında kadının gebe kalmaması için kocasının muvâfakatı ile ön tedbir alması câizdir.”¹⁴⁹ Hatipoğlu hangi şartlardan dolayı gebeliğe son verilmesi gerektiğine dair sadece bir madde zikretmekte ve kadim ulemanın bu konudaki görüşlerini nakletmektedir. Sonrasında da “Bu konu çok geniş olduğundan fıkıh kitaplarına müracaat edilmelidir” diyerek konuyu bitirmektedir.¹⁵⁰ Günümüzde önem arz eden bu konu hakkında detaylı bir bilgi vermemektedir.

Kadınların mescitlerde cemaate katılması ile ilgili ise Hanefî ve Şâfiî mezheplerinin görüşlerini nakletmektedir. Şâfiî mezhebinin görüşlerini maddeler halinde sıraladıktan sonra Nevevî'nin (ö. 676/1277), şartlara riâyet edenlerin mescitlerde gidebileceğini,¹⁵¹ ifade ettiğini bildirmektedir. Hanefilerin ise; küçük yaşta olanların gidebileceğini büyüklerin ise gitmelerinin mekruh olduğu,¹⁵² görüşünü nakletmektedir.¹⁵³ Bugünkü durumla ilgili herhangi bir yorumda bulunmamaktadır.

Hatipoğlu kendi görüşleri ile ilgili iki farklı üslup kullanmaktadır. İlki farazi bir soru sorup kendisi cevabını vererek açıklamalarda bulunması¹⁵⁴ ikincisi ise “âcizâne”¹⁵⁵ ifadesini kullanarak görüşünü doğrudan açıklamasıdır. Bazı yerlerde de “Bir noktayı belirteyim.”¹⁵⁶ diyerek yorumlar yapmaktadır. Görüşünü belirttikten sonra ise “Doğru ise Allâh'tan yanlış ise bendendir.”¹⁵⁷ ve “Doğrusunu Allâh bilir.” ifadelerini açıklamanın sonunda dile getirmektedir.

Hastaya şifa niyeti ile okuma babında şârih “Şu noktayı da belirteyim: Her okuyucunun okuması ve üflemesine aldanmamak gerekir. Günümüzde bir sürü büyücü, üfürükçü ve muskacı sahte kimseler bulunur. Bunlardan fayda değil zarar gelir. İslâm'ın tasvib ettiği okuma ve üfleme dini ilimlerle yetişmiş mütehasıs [cihazlanmış], takva sahibi, dürüst, karakteri mazbût, ibadete düşkün, haram lokmaya eğilmeyen, maddi çıkar beklemeyen ve istismarcı olmayan kimsenin Allah'a sığınarak ve O'ndan şifâ dileyerek edeceği duâ ve niyazla okuyup üflemesidir”¹⁵⁸ ifadelerini kullanarak dini istismar ederek insanları kandıranların tuzaklarına düşülmemesi gerektiğini güzel bir şekilde dile getirmiştir. “*Sarhoşluk veren her şey hamrdır ve hamrın her çeşidi haramdır*”¹⁵⁹ hadisi şerh ederken Hatipoğlu “Kur'ân-ı Kerim'de yasaklanan içkinin yalnızca üzüm şarabı olduğu” yönündeki iddiaların asılsız olduğunu, mezkûr sahih hadislerin bu meseleyi açıklığa kavuşturduğunu zikretmektedir.¹⁶⁰ Bu noktada yazar, sünnetin Kur'ân nasslarını tefsir ve beyan edici fonksiyonunu temel alarak hükmün kapsamını netleştirmektedir.

¹⁴⁹ Muhammed Emin İbn Abidin, *Reddü'l-Muhtâr ale'd-Dürri'l-Muhtâr* (Beyrût: Dâru'l-Fikr, 1412), 3/176.

¹⁵⁰ Hatipoğlu, *Sünen-i İbni Mâce Terceme ve Şerhi*, 5/377, 378.

¹⁵¹ Ebû Zekeriyâ Yahyâ b. Şeref b. Mürî Nevevî, *el-Minhâc şerhu Sahîhi Müslim b. el-Haccâc* (Beyrût: Dar-u İhyâi't-Tütâsi'l-Arabî, 1392), 4/161-162.

¹⁵² Muhammed Emin İbn Abidin, *Reddü'l-muhtâr ale'd-Dürri'l-muhtâr* (Beyrût: Dâru'l-Fikr, 1992), 1/566-567.

¹⁵³ Hatipoğlu, *Sünen-i İbni Mâce Terceme ve Şerhi*, 1/31.

¹⁵⁴ Hatipoğlu, *Sünen-i İbni Mâce Tercemesi ve Şerhi*, 2/162.

¹⁵⁵ Hatipoğlu, *Sünen-i İbni Mâce Tercemesi ve Şerhi*, 5/451.

¹⁵⁶ Hatipoğlu, *Sünen-i İbni Mâce Tercemesi ve Şerhi*, 6/130.

¹⁵⁷ Hatipoğlu, *Sünen-i İbni Mâce Tercemesi ve Şerhi*, 5/451.

¹⁵⁸ Hatipoğlu, *Sünen-i İbni Mâce Terceme ve Şerhi*, 9/294.

¹⁵⁹ İbn Mâce, “Eşribe”, 9 (No. 3391).

¹⁶⁰ Hatipoğlu, *Sünen-i İbni Mâce Terceme ve Şerhi*, 9/146.

2.5. Tercüme Hataları ve İbn Mâce'de Yazım Hatası Olabileceğinden Bahsetmesi

Müellif, M. Fuâd'ın zevâid ile ilgili vermiş olduğu notlarda ve hadis ıstılahları ile ilgili tercümelerde az da olsa kavramı ıskalamakta ve birtakım hatalara düşmektedir.¹⁶¹ Örneğin; “في اسناده مقال” lafzını “bunun senedi hakkında konuşulmuştur” şeklinde Türkçeye çevirmektedir. Ancak bu ifade, hadis ıstılahının cerh ve ta'dil bakımından tam karşılığı olmamaktadır. Bu lafız senedde tenkîd edilmiş bir râvi olduğunu ifade etmek için kullanılmaktadır.¹⁶² Bu ıstılahın geçtiği bazı yerlerde ise doğru tercüme yapmaktadır. Örneğin; “Bu hadisin senedinin sıhhat durumunun itiraz konusu olduğu bildirilmektedir, bu hadisin isnâdı itiraz konusudur” ifadelerini kullanmaktadır.¹⁶³ Başka bir yerde ise “Bunun senedi hakkında konuşulmuştur” şeklinde tercüme ettikten sonra niçin konuşulduğunun bilgisini aktarmaktadır.¹⁶⁴ Bir diğer ıstılah hatası ise “قال البخاري فيه نظر/في” “قال البخاري فيه نظر/في” ibâresinin tercümesinde Şârih “Buhârî: Bunun senedi üzerinde düşünmek gerekir. Onun hadisi üzerinde düşünmek gerekir” şeklinde çevirirken; başka bir yerde “Onun rivâyetlerine itiraz vardır” şeklinde çevirmektedir. Hâlbuki Buhârî (ö. 256/870) bu ibâreyi ileri derecede cerh sebebi olarak kabul etmekte ve bu şekildeki bir râvinin rivâyet ettiği hadisi hiçbir suretle almamaktadır.¹⁶⁵ Hadis ıstılahları dışında ise “سنان بن سعد بن سنان” cümlesini “Râvi Sinan b. Sa'd b. Sinan'ın güvenilirliği ve adı hakkında ihtilaf olmuştur” olarak çevirmekteyse de hâlbuki burada ihtilafı durum Sinan b. Sa'd b. Sinan'ın kendisi ve hadisi Enes b. Mâlik'ten (r.a.) dinleyip dinlememesi hakkındadır.¹⁶⁶

Bazı tercüme hatalarını da birtakım isimleri çevirirken yapmaktadır. Bu da birkaç ismi geçmemektedir. Mesela; Yahya b. Ma'în'in (ö. 233/847) ismini “İbn Mu'in” şeklinde aktarmaktadır.¹⁶⁷ Fakat bu isim bazı yerlerde doğru yazılmakla beraber¹⁶⁸ yanlış olarak zikredildiği yerler daha fazladır. Yine Muhammed b. Abdülbâkî ez-Zürkânî'nin (ö. 1122/1710) nisbesinin doğru yazıldığı yerler olmakla beraber¹⁶⁹ bazı yerlerde “Zerkânî” şeklinde olduğu görülmektedir.¹⁷⁰ Yusuf b. Abdurrahman el-Mizzî'nin (ö. 742/1341) ismi de bazı yerlerde doğru¹⁷¹ bazı yerlerde ise “Müzzi” şeklinde zikredilmektedir.¹⁷²

Hatipoğlu birkaç yerde *Sünen*'de yazım hatası olabileceğinden bahsetmektedir. *Sünen*'de “Kitabü'l-menâsik” bölümünde İbn Abbâs'tan iki hadis nakledilmektedir.

¹⁶¹ İ. Lütfi Çakan, *Hadis Edebiyatı* (İstanbul: İfav Yayınları, 2011), 123; Erdiñç Ahatlı, “Cumhuriyet Dönemi Türkçe Hadis Şerhlerine Dair Bazı Mülâhazalar -Ebû Dâvûd, İbn Mâce ve Dârimî Şerhleri Üzerine Bir Analiz”, *Hadis Tetkikleri Dergisi* 6/2 (2008), 11.

¹⁶² Şemseddin Sehâvî, *Fethü'l-mugîs bi-şerhi Elfiyyeti'l-hadîs* (Beyrût: Daru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1983), 1/369; Celâlüddîn Abdurrahmân Süyûtî, *Tedribü'r-râvî fi şerh-i Takrîbi'n-Nevevî*, thk. Abdülvehhâb Abdüllatif (Beyrût: Dâr-u İhyâi's-Sünneti'n-Nebeviyye, 1399), 1/346; Abdullah Aydınlı, *Hadis İstılahları Sözlüğü* (İstanbul: İfav Yayınları, 2011), 81.

¹⁶³ Hatipoğlu, *Sünen-i İbn Mâce Tercemesi ve Şerhi*, 1/161, 166.

¹⁶⁴ Hatipoğlu, *Sünen-i İbn Mâce Tercemesi ve Şerhi*, 2/237, 250.

¹⁶⁵ Sehâvî, *Fethü'l-mugîs bi-şerhi Elfiyyeti'l-hadîs*, 1/369; Süyûtî, *Tedribü'r-râvî fi şerh-i Takrîbi'n-Nevevî*, thk. Abdülvehhâb Abdüllatif, 1/349; Aydınlı, *Hadis İstılahları Sözlüğü*, 81; Ahatlı, “Cumhuriyet Dönemi Türkçe Hadis Şerhlerine Dair Bazı Mülâhazalar -Ebû Dâvûd, İbn Mâce ve Dârimî Şerhleri Üzerine Bir Analiz-”, 11.

¹⁶⁶ Hatipoğlu, *Sünen-i İbn Mâce Tercemesi ve Şerhi*, 10/204; Ahatlı, “Cumhuriyet Dönemi Türkçe Hadis Şerhlerine Dair Bazı Mülâhazalar -Ebû Dâvûd, İbn Mâce ve Dârimî Şerhleri Üzerine Bir Analiz”, 11.

¹⁶⁷ Hatipoğlu, *Sünen-i İbn Mâce Tercemesi ve Şerhi*, 1/204; 2/222, 6/69.

¹⁶⁸ Hatipoğlu, *Sünen-i İbn Mâce Tercemesi ve Şerhi*, 1/112; 3/21, 334; 6/117, 214.

¹⁶⁹ Hatipoğlu, *Sünen-i İbn Mâce Tercemesi ve Şerhi*, 5/467.

¹⁷⁰ Hatipoğlu, *Sünen-i İbn Mâce Tercemesi ve Şerhi*, 2/181.

¹⁷¹ Hatipoğlu, *Sünen-i İbn Mâce Tercemesi ve Şerhi*, 1/387.

¹⁷² Hatipoğlu, *Sünen-i İbn Mâce Tercemesi ve Şerhi*, 3/66; 7/453.

Hadiste ihramlı bir kimsenin devenin üzerinden düşerek boynunu kırması sonucu ölmesinden bahsedilmektedir.¹⁷³ İlk hadisteki fiil “واقصته” (kırmak, boynu kırmak, dövmek) olarak zikredilirken, diğer rivâyette “اعقصته” (saçı topuz yapma) şeklinde nakledilmektedir. Hatipoğlu, “اعقصته” ifadesini diğer kaynaklarda görmediğini,¹⁷⁴ elindeki *Sünen* nüshalarının tamamında aynı geldiğini söyleyerek burada bir yazım hatası olabileceğinden söz etmektedir. Devamında mana bakımından da buraya uygun olmadığını dile getirmektedir.¹⁷⁵ Nitekim araştırdığımızda hadis, birçok hadis kaynağında rivâyet edilmekte, sahâbi râvisi de İbn Abbas olarak geçmektedir. Buhârî (واقصته, واقصته, واقصته),¹⁷⁶ Müslim (واقصته, واقصته, واقصته),¹⁷⁷ Ebû Dâvûd (واقصته),¹⁷⁸ Ahmed b. Hanbel (ö. 241/855) (واقصته),¹⁷⁹ Beyhakî (ö. 458/1066) (واقصته, واقصته, واقصته),¹⁸⁰ Ebû Dâvûd et-Tayâlisî (ö. 204/819), Ebû Avâne (ö. 316/929) (واقصته)¹⁸¹ ve Taberânî (واقصته)¹⁸² *Sünen-i İbn Mâce*'de geçen kelimeyi bu şekillerde rivâyet etmektedir. Dolayısıyla Hatipoğlu'nun burada vermiş olduğu bilgilerin doğru olduğunu söyleyebiliriz. Birkaç yerde ise *Sünen*'de yazım hatası olabileceğinden bahsederek bunları düzeltmektedir.

Sonuç

Hatipoğlu, şerhinde herkesin anlayabileceği akıcı bir dil kullanmış ve geçmiş âlimlerin yazmış olduğu şerhlerin çoğundan istifade etmiştir. Hadislerdeki garîb kelimelerin izahlarına ayrı bir önem vermiştir. Fakat bunu yaparken kelimelerin Türkçe telaffuzlarını tercih etmesi sebebiyle okuma ve yazma sorunlarıyla karşılaşmaktadır. Hadislerin içinde geçen mübhem isimlerin üzerinde durarak bunların kim olduğu hakkında bilgiler vermektedir. *Sünen-i İbn Mâce*'deki hadislerin tamamının tahririni yapmaya çalışmış fakat bunu yaparken çoğunlukla sadece müellif veya kitap ismi zikretmiştir. Bununla beraber kitap ve bâb başlığı vermiş olsaydı kaynağa bakmak isteyenlerin işini kolaylaştırması açısından çok daha iyi olabilirdi. Hadisleri izah ederken özellikle âyet ve hadislerden faydalanmakla beraber diğer İslâmî ilimlere de başvurmuştur. Hadislerden hüküm istinbât etmede genelde Hanefî, Şâfiî, Mâlikî ve Hanbelî mezhebinin görüşlerine yer vermiştir. Ehl-i Sünnet düşüncesine son derece bağlı kalmış ve mezhep taassubundan uzak durarak herhangi bir mezhebin görüşünü öne çıkarmamıştır. Mezhepler arası tartışmalardan çoğunlukla uzak durmayı tercih etmiştir. Bu da Hatipoğlu'nun eserin önsözünde dile getirmiş olduğu amaca uygun bir yol izlediğini

¹⁷³ Ebû Abdullah Muhammed b. Yezîd el-Kazvîni İbn Mâce, *Sünenü İbn Mâce*, thk. M. Fuâd Abdülbâkî (Dar-u İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, 1975), “Menâsik”, 89 (No. 3084).

¹⁷⁴ Şarih diğer hadis kaynaklarında “اعقصته” (devenin hacıyı derhal öldürmesi) ve “اقصته” (devenin hacıyı ayakları altında çiğnemesi) şeklinde nakledildiğini bildirir.

¹⁷⁵ Hatipoğlu, *Sünen-i İbn Mâce Tercemesi ve Şerhi*, 8/395.

¹⁷⁶ Buhârî, “Cenâiz”, 19, 20 (No. 1265, 1266, 1268), “Cezâü's-sayd”, 13, 20, 21 (No. 1839, 1849, 1850, 1851).

¹⁷⁷ Müslim, “Hac”, 14 (No. 2892).

¹⁷⁸ Ebû Dâvûd, “Cenâiz”, 84 (No. 3284).

¹⁷⁹ Ahmed b. Hanbel, *Müsnedü el-İmâm Ahmed b. Hanbel*, thk. Şuayb Arnaûd (Beyrût: Müessesetü'r-Risâle, 1416), 4/224 (No. 2394).

¹⁸⁰ Beyhakî Ebû Bekr Ahmed b. el-Huseyn b. Ali, *es-Sünenü'l-kübrâ*, thk. Muhammed Abdülkâdir Ata (Beyrût: Daru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1424), 5/84, 85 “Hac” 88 (No. 9081, 9082, 9083, 9084).

¹⁸¹ Ebû Dâvûd et-Tayâlisî, *Müsnedü Ebî Dâvûd et-Tayâlisî*, thk. Muhammed b. Abdülhasen et-Türkî (Hicr li't-Tabâ'ati ve'n-Neşr, 1998), 4/349 (No. 2475); Ebû Avâne el-İsferâyîni, *Müsnedü Ebî Avâne*, thk. Eymen b. Arif ed-Dımeşkî (Beyrût: Daru'l-Ma'rife, 1419), 2/270 (No. 3096).

¹⁸² Ebû'l-Kâsım Süleyman b. Ahmed et-Taberânî, *Mu'cemü'l-kebir*, thk. Hamdi b. Adülmecîd es-Selefi (Kâhire: Mektebetü İbn Teymiye, 1983) 12/76 (No. 12554).

göstermektedir. Genelde mütekaddim ulemânın eserlerinden alıntı yapması eserin günümüz meselelerine ne kadar ışık tuttuğu sorusunu beraberinde getirmiştir.

Müellif, eserinde kaynak göstermede çok kısıtlı davranmıştır. Çoğunlukla ya sadece eserin ismini ya da sadece müellifin ismini zikretmektedir. İkisini bir arada kullandığı yerler yok denecek kadar azdır. Bunlar da genelde ricâl kaynakları olarak dikkat çekmektedir. Bu durum asıl kaynağa gitmek isteyen araştırmacıların işini zorlaştırmaktadır. Ancak kendisinin asıl niyetinin yalnızca rivayetin güvenilir bir kaynaktan geçip geçmediğini veya güvenilir âlimlerce aktarılıp aktarılmadığını tespit etmek ve bunu okuyucuyla paylaşmak olduğu dile getirebiliriz. Zira ilmî donanımı yeterli olmayan halk kitlesinden okuyucu kimseler nezdinde asıl amaç amel etmekse, bazen rivayetin sıhhati açısından eserin veya müellifin ismini zikretmek yeterli olabilir. Nitekim Haydar Hatipoğlu'nun eserini yazmadaki şerh metoduna bakılırsa onun ilmî çevre ve araştırmacılardan çok halk kitlesini ve onların genelde dini manada özelde ise hadiste yetişmelerine ve amel etmelerine vesile olmayı gaye edindiği pek tabii söylenebilir. Eser genel olarak klasik kaynakların bir tercümesi iddiasıyla eleştirilebilirse de klasik kaynaklardan bilgi almak isteyenler için önemlidir. Zevâid ile ilgili hadislerde genellikle M. Fuad'ın vermiş olduğu bilgiyle yetinmesinin yanında Bûsîrî'nin *Misbâhu'z-zücâce* adlı eserinden ve diğer kaynaklardan faydalanarak fazladan bilgi verdiği yerlerde mevcuttur. Müellif, bazı hadis ıstılahlarını ve müellif isimlerini tercüme etmede hatalara düşmektedir. Bununla birlikte eserin genel olarak klasik kaynaklara dayanan bir şerh mahiyetinde olması ve hadislerin açıklamasına yönelik açıklayıcı bir üslup benimsemesi, onu özellikle Türkçe hadis literatürü içerisinde dikkate değer bir çalışma hâline getirmektedir.

Kaynakça

- Adak, Abdurrahman. "Seyda Muhammed Said". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 37/20-21. İstanbul: TDV. Yayınları, 2009.
- Ahatlı, Erdinç. "Cumhuriyet Dönemi Hadis Şerhçiliği Bibliyografyası". *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi* 11/21 (2013), 201-270.
- Ahatlı, Erdinç. "Cumhuriyet Dönemi Türkçe Hadis Şerhlerine Dair Bazı Mülâhazalar -Ebû Dâvûd, İbn Mâce ve Dârimî Şerhleri Üzerine Bir Analiz". *Hadis Tetkikleri Dergisi* 6/2 (2008), 7-30.
- Ahmed b. Hanbel. *Müsnedü el-İmâm Ahmed b. Hanbel*. 50 Cilt. Beyrût: Müessesetü'r-Risâle, 1421.
- Aksoy, Muhammed Mehdi. "Haydar Hatipoğlu'nun Reddiye Metodu". *Yakın Dönem Şark Âlimleri-1*. ed. Adnan Akalın - Eyyüp Tuncer. 309-332. Ankara: Fecr Yayınları, 2023.
- Atay, Rıfat. "27 Mayıs 1960 Darbesi'ne Sebülürreşad Dergisi'nin Bakışı". *Social Sciences Research* 7/3 (2018), 199-209.
- Aydınlı, Abdullah. *Hadis İstılahları Sözlüğü*. İstanbul: İfav Yayınları, 5. Basım, 2011.
- Aygan, Fadıl. "Son Dönem Alimlerinden Haydar Hatipoğlu'nun Bazı İtikadî Görüşleri". *Yakın Dönem Şark Âlimleri-1*. ed. Adnan Akalın - Eyyüp Tuncer. 267-280. Ankara: Fecr Yayınları, 2023.
- Bağdâdî, Hatîb el-. *el-Kifâye fî ilmi'r-rivâye*. 2 Cilt. Beyrût: Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1409.
- Buhârî, Ebû Abdullah Muhammed b. İsmâîl. *Sahîhu'l-Buhârî*. Beyrût: Dâru'l-Feyhâ - Dârû'l-Menhel, 1. Basım, 1441.
- Bûsîrî, Ebû'l-Abbâs Şihâbüddîn. *Zevâidü İbn Mâce alâ kütübi'l-hamse*. Beyrût: Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1414.
- Çakan, İ. Lütfi. *Hadis Usûlü*. İstanbul: İfav Yayınları, 22. Basım, 2010.
- Çakan, İ. Lütfi. *Hais Edebiyatı*. İstanbul: İfav Yayınları, 8. Basım, 2011.
- Çelik, Taha - Akbaş, Mustafa Yasin. "Hadiste Müphem Tevsîk: 'İtham Etmediğim Kişi' İfadesine İlişkin Değerlendirmeler". *Bilimname* 48/2 (2022), 389-428.
- Çetin, Mehmet. *Mübhem Hadis ve Mübhem Râvînin Ta'dîli*. Ankara: Fecr Yayınları, 2023.
- Ebû Avâne el-İsferâyînî. *Müsnedü Ebî Avâne*. 5 Cilt. Beyrût: Daru'l-Ma'rife, 1419.
- Ebû Bekr Ahmed b. el-Huseyn b. Ali, Beyhakî. *es-Sünenü'l-kübrâ*. 11 Cilt. Beyrût: Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1424.
- Ebû Dâvûd et-Tayâlisî. *Müsnedü Ebî Dâvûd et-Tayâlisî*. 4 Cilt. Hicr li't-Tabâ'ati ve'n-Neşr, 1419.
- Ebû Dâvûd, Süleymân b. el-Eş'as el-Ezdî es-Sicistânî. *Sünen-i Ebû Dâvûd*. Beyrût: Müessesetü'r-Risâle, 1440.
- Ebû'l-Kâsım Süleyman b. Ahmed, et-Taberânî. *Mu'cemü'l-kebîr*. 25 Cilt. Kâhire: Mektebetü İbn Teymiye, 1983.
- Efendioğlu, Mehmet. "Şerh". 38/559-560. İstanbul: TDV. Yayınları, 2010.
- Ensari, Abdurrahman. "Haydar Hatipoğlu'nun Tefsirinde Ahkâm Ayetlerini Yorumlama Yöntemi". *Yakın Dönem Şark Âlimleri-1*. ed. Adnan Akalın - Eyyüp Tuncer. 199-218. Ankara: Fecr Yayınları, 2023.
- Ensari, Abdurrahman. "Haydar Hatipoğlu'nun Tefsirine Metodolojik Bir Yaklaşım". *Bingöl Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 22 (2023), 105-129.

- Ergin, M. Cevat. "Hazrolu Seyda Hacı Abdülfettah". *Dicle Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 8/1 (2006), 109-130.
- Hâkim en-Nîsâbü'rî. *el-Müstedrek ala's-Sahihayn ve bi zeylihî et-Telhîs li'l-Hâfız ez-Zehebî*. 1-5 Cilt. Beyrût: Dâru'l-Fikr, ts.
- Hatipoğlu, Haydar. *Ölümden Sonraki Hayat*. İstanbul: Ravza Yayınları, 2020.
- Hatipoğlu, Haydar. *Sünen-i İbn Mâce Tercemesi ve Şerhi*. 10 Cilt. İstanbul: Kahraman Yayınları, 1982.
- Hatipoğlu, Muhammed Sait. "Cumhuriyet Dönemi Âlimlerinden Haydar Hatipoğlu ve Eserleri". *GİBTÜ İslami İlimler Fakültesi Dergisi* 3/2 (2022), 130-154.
- Hatipoğlu, Muhammed Sait. *Haydar Hatipoğlu ve Kur'ân Tefsiri: Metin Neşri ve Muhteva Analizi*. İstanbul: İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Doktora Tezi, 2024.
- Hattâbî, Ebû Süleyman. *Mea'alimü's-sünen şerhu Süneni Ebî Dâvûd*. 8 Cilt. Beyrût: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2005.
- İbn Abidin, Muhammed Emin. *Reddü'l-Muhtâr ale'd-Dürri'l-Muhtâr*. 6 Cilt. Beyrût: Dâru'l-Fikr, 1412.
- İbn Abidin, Muhammed Emin. *Reddü'l-muhtâr ale'd-Dürri'l-muhtâr*. 6 Cilt. Beyrût: Dâru'l-Fikr, 1992.
- İbn Hacer el-Askalânî. *Tehzîbü't-Tehzîb*. 4 Cilt. Beyrût: Müessesetü'r-Risâle, 2014.
- İbn Mâce, Ebû Abdullah Muhammed b. Yezîd el-Kazvînî. *Sünenü İbn Mâce*. 2 Cilt. Dar-u İhyâi't-Tütâsi'l-Arabî, 1975.
- İbnü's-Salah, eş-Şehrezûrî. *Mukaddimetu İbn's-Salâh fî ulûmi'l-hadis*. Beyrût: Müessesetü'l-Kütübî's-Sekafiyye, 1999.
- Koca, Ferhat. "Hudârî". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 18/283-284. İstanbul: TDV. Yayınları, 1998.
- Mercan, Mustafa. *Sünen-i İbn Mâce Tercemesi ve Şerhi İsimli Eserin Hadis Şerhçiliği Açısından Değerlendirilmesi*. Konya: Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2025.
- Mizzî, Ebu'l-Haccâc Yusuf b. Abdurrahman. *Tehzîbü'l-Kemâl fî esmâi-r-ricâl*. 35 Cilt. Beyrût: Müessesetü'r-Risâle, 1980.
- Müslim, Ebû'l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc. *Sahîhu Müslim*. Beyrût: Müessesetü'r-Risâle, 2. Basım, 1441.
- Nevevî, Ebû Zekeriyâ Yahyâ b. Şeref b. Mürî. *el-Minhâc şerhu Sahîhi Müslim b. el-Haccâc*. 18 Cilt. Beyrût: Dar-u İhyâi't-Tütâsi'l-Arabî, 1392.
- Özpinar, Ömer. *Hız Peygamber'i ve Hadislerini Anlamak*. İstanbul: Ensar, 2. Basım, 2012.
- Öztaş, Güven Gürkan. "1960'lı Yıllarda İslamcılığın Zihin Haritası: 'Milli Olanı' Revize Etme Çabası". *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları* 21/42 (2021), 397-433.
- Sadoğlu, Hüseyin - Okutan, M. Çağatay. "1960'larda Din, Siyaset ve Demokrasi: Muhafazakârlıktan İslamcılığa". *Demokrasi Platformu* 4/14 (2008), 87-102.
- Sehâvî, Şemseddin. *Fethü'l-mugîs bi-şerhi Elfiyyeti'l-hadîs*. 3 Cilt. Beyrût: Daru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1983.
- Süyûtî, Celâlüddîn Abdurrahmân. *Câmiu'l-ehâdîs*. 12 Cilt. Kâhire: Mecmeu'l-buhûsi'l-İslâmiyye, 1426.
- Süyûtî, Celâlüddîn Abdurrahmân. *el-Câmi'u's-sağîr fî ehâdîsi'l-beşîri'n-nezîr*. Beyrût: Daru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1433.

- Süyûtî, Celâlüddîn Abdurrahmân. *Tedrîbü'r-râvî fî şerh-i Takrîbi'n-Nevevî*. 2 Cilt. Beyrût: Dâr-u İhyâi's-Sünneti'n-Nebeviyye, 1399.
- Tirmizî, Ebû İsâ Muhammed b. İsâ b. Sevra. *Sünenü't-Tirmizî*. Beyrût: Müessesetü'r-Risâle, 1441.
- Tuncer, Eyyüp. "Tercüme Teknikleri/Stratejileri Açısından Haydar Hatipoğlu'nun Meali". *Yakın Dönem Şark Âlimleri-1*. ed. Adnan Akalın - Eyyüp Tuncer. 247-265. Ankara: Fecr Yayınları, 2023.
- Zehebî, Şemseddin Ebû Abdullah b. Ahmed. *Tezhîbü Tehzîbü'l-Kemâl fî esmâ'i'r-ricâl*. 11 Cilt. el-Gâzûk el-Hadîs li't-Tabâati ve'n-Neşr, 1425.